Slovenská reč — časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Vychodí šesťkrát za rok. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Rediguje redakčná rada. Hlavný redaktor a zodpovedný zástupca dr. Eugen Jóna. — Predplatné na XXII. ročník Kčs 18.—, jednotlivé čísla po Kčs 3.—. Predplácanie časopisu možno zastaviť len koncom kalendárneho roku. — Účet Štátnej banky československej č. 39-161-0582. — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Tlačia Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin. Novinové výplatné povolené Poštovým úradom Bratislava 2 pod číslom 231 — prepr. 1955. Dohliadací poštový úrad Bratislava 2 a Martin 1.

OBSAH

1917—1915 — — — — — — — — — — — — — — — — — 325
Jóna E., Spisovný jazyk a jeho dejiny — — — — — — — — — — 327
Peciar Š., Poznámky k zrevidovanému vydaniu Pravidiel slovenského pravopisu — — — — — — — — — — — — — — — — — 334
Horák G., K problému predminulého času v slovenčine — — — — — 342
Horecký J., Dve osobitnosti v menách osôb — — — — — — — — 352

Diskusie

Hayeková M., Ešte o formálnych zdrobneninách — expresívach — — — 359
Zátureckỳ A., Poznámky o príbuzenských názvoch *bratanec, bratranec* atď. 363
Kotulič I., Znovu k diskusii o termínoch *slovenikum, slovákum* — — — 366

Zprávy a posudky

Gejza Horák, Nárečie Pohorelej, J. Štolc — — — — — — — — — 368
Zpráva o činnosti ortoepickej komisie, G. Horák — — — — — — — 372

Rozličnosti

Správne rozdeľovanie slov v slovenčine, L. Dvonč — — — — — — 374
Simenský — simentský — simentálsky? J. Paška — — — — — — — 375
Pincgavský — pinzgavský — pinzgauský? J. Paška — — — — — — 376

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XXII 1957 ČÍSLO 6

1917—1957

Pri 40. výročí Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, keď si celý svet pripomína začiatok novej epochy svetových dejín, uvedomujeme si a oceňujeme všetky jej výdobytky, priame i nepriame podnety v rozličných oblastiach života a práce spoločnosti.

Hlavný výsledok Októbrovej revolúcie je bez sporu vybudovanie socializmu v Sovietskom zväze pod vedením komunistickej strany ako predvoja robotníckej triedy. Po zvrhnutí panstva statkárov a kapitalistov prevzali moc robotníci a roľníci a nastolili nový, spravodlivý spoločenský poriadok — sovietske socialistické zriadenie, v ktorom nebolo miesta pre vykorisťovanie človeka človekom. V technicky a ekonomicky zaostalej a imperialistickými mocnosťami napádanej krajine nebolo ľahké budovať sovietsky štát, ale hrdinský sovietsky ľud súčasne budoval a výsledky svojej práce bránil a ubránil proti vonkajším aj vnútorným nepriateľom. Veľkolepou industrializáciou a uskutočnením kolektivizácie v poľnohospodárstve, keď prešli výrobné prostriedky do spoločenského vlastníctva, utvorili sa ekonomické predpoklady socialistickej demokracie. Socialistická demokracia na rozdiel od buržoáznej demokracie, slúžiacej de facto vykorisťovateľskej menšine, je demokraciou pre pracujúcich, pre absolútnu väčšinu ľudu. V takomto zriadení zmenila sa a dostala nové úlohy i veda a celá kultúra, teda i jazykoveda. Sovietska jazykoveda nadviazala na pokrokové tradície ruskej jazykovedy a usilovala sa postaviť na marxistické, materialistické základy. V praxi sa jej to darilo viac ako v teórii, kde jej časť išla spočiatku len zdanlivo marxistickou cestou za N. J. Marrom. Keď Októbrová socialistická revolúcia vydobyla na šestine sveta desiatkam národov, národností a kmeňov slobodu a rovnoprávnosť a ich jazyky dostali možnosť stať sa literárnymi, spisovnými, sovietska jazykoveda dostala dôležité úlohy: vypracovať gramatiky a slovníky, ba niekedy aj sústavu písma pre tieto jazyky a starať sa o kultúru reči všetkých sovietskych národov a národností. Tieto ťažké, ale vďačné úlohy sovietska jazykoveda splnila čestne. Teoretické, najmä filozofické problémy jazykovedné, ako sú pomer jazyka a spoločnosti, jazyka a myslenia, vývin ja-

zyka atď., riešili sa skutočne marxisticky až po známej diskusii o jazykovede r. 1950. To bol začiatok nového rozmachu sovietskej jazykovedy. Dnes nám je sovietska jazykoveda vzorom svojimi výskumami v oblasti všeobecnej jazykovedy, dejín jazyka, lexikológie a lexikografie, gramatiky a štylistiky, kultúry reči a jazykovej výchovy.

Najviac nám pomohli marxistické idey a sovietsky príklad pri pestovaní slovenského spisovného jazyka. Až po Veľkej októbrovej revolúcii a v plnej miere až po oslobodení našej vlasti sovietskou armádou, keď sa i u nás mohli uplatniť marxisticko-leninské zásady národnostnej politiky, Slováci stali sa plnoprávnym národom a spisovná slovenčina národným jazykom so všetkými podmienkami voľného rozvoja. Slovenský spisovný jazyk ako nástroj dorozumievania sa síce v základe nezmenil, zachoval si svoju gramatickú stavbu, základný slovný fond a ustálenú písanú i hovorenú podobu, ale obohatil sa vo svojej slovnej zásobe, zdokonalil svoje gramatické prostriedky a najmä sa rozšírila v nebývalej miere oblasť jeho používania: spisovná slovenčina stala sa skutočne celonárodným jazykom. S demokratizáciou kultúry demokratizoval sa i spisovný jazyk, ako o tom svedčí posledná úprava slovenského pravopisu. Starostlivosť o spisovný jazyk, o jeho čistotu a správnosť u nás je dnes bez tendenčného purizmu, ktorý v minulosti pomáhal trhať bratské zväzky Čechov a Slovákov.

Víťazia teda idey socializmu, mieru, rovnoprávnosti a priateľstva medzi národmi — idey Veľkej októbrovej revolúcie — aj u nás.

SPISOVNÝ JAZYK A JEHO DEJINY

Eugen Jóna

Vedecké štúdium jazyka, jeho základných zložiek i jednotlivých prvkov, stotožňovalo sa v XIX. storočí s dejinami jazyka. Od čias Ferdinanda de Saussure, ktorý zdôraznil systémovosť jazyka a prísne oddeľoval synchróniu od diachrónie, statický a dynamický rozbor jazyka, pokladá sa opis a výklad súčasného jazyka, resp. jazyka danej doby („langue") za vlastný predmet lingvistiky, najmä u niektorých štrukturalistov.[1] Z hľadiska marxistickej jazykovedy výskum súčasného jazyka je oprávnený[2] nielen z praktických príčin, ale aj z teoretických: systém súčasného jazyka možno poznať v primeranej úplnosti ako *zvukový* dorozumievací prostriedok, takže toto poznanie pomôže nám rekonštruovať jazyk minulých období zachovaný v *písomných* pamiatkach. Naopak zas stavbu súčasného jazyka, jeho zákony a pravidlá hlbšie porozumieme, keď poznáme zákonitosti a tendencie jeho vývinu. Súčasný stav jazyka pokladáme za výsledok a nateraz za poslednú etapu dlhého historického vývinu. I keď teda historické štúdium nepokladáme za jediné vedecké, treba mu dať významné miesto v našom vedeckom snažení.

Zisťovať vznik a pôvodný význam jazykových faktov, sledovať ich vývin v sústave jazyka, je úlohou dejín jazyka. V jazykovednej literatúre sa rozoznávali tzv. *vnútorné* a *vonkajšie dejiny jazyka*. Vývin hlások, tvarov slov, spojení slov, významov slov a slovnej zásoby pokladal sa za predmet vnútorných dejín. Zmeny v územnom rozšírení spisovného jazyka, jeho používanie v literatúre a vôbec vo verejnom živote, jeho vzťahy k iným jazykom pokladali sa za predmet vonkajších dejín jazyka. Už v staršej jazykovede sa uznávala len praktická cena takého rozlišovania, neuznávala sa jeho vecná oprávnenosť.[3] Všeobecné kultúrne, sociálne a politické pozadie vývinu jazyka, najmä spisovného, zdôrazňovalo sa už prv,[4] ale predovšetkým súčasná marxistická jazykoveda stavia ako základnú tézu nerozlučnú spojitosť vývinu jazyka s vývinom spoločnosti na jednej strane a vývin jazyka

---

[1] Porov. u nás napr. J. M. Kořínek, *O jazykovém vývoji*, ČMF XXVIII, 1942, 371 n.

[2] Porov. o tom naostatok zprávu akad. B. Havránka *Konference o vědeckém poznání soudobých jazyků*, Věstník ČSAV LXVI, 1957, 189—192, a u nás zprávu v SR XXII, 1957, 263.

[3] O. Hujer, *Úvod do dějin jazyku českého*[3], Praha 1946, 5 n.

[4] M. Weingart, *O politických a sociálních složkách v starších dějinách spisovných jazyků slovanských, zvláště církevně-slovanského*. Sborník věnovaný Jar. Bidlovi, Praha 1928.

podľa vnútorných zákonov na druhej strane. Prúd jazykového vývinu je jednotný, preto delenie dejín jazyka na vnútorné a vonkajšie je neoprávnené odtrhovanie vývinu jazyka od vývinu spoločnosti, nositeľov jazyka.[5] Pravda, z metodických i technických príčin jazykoveda sa musí sústrediť predovšetkým na štúdium vlastných zákonitostí vývinu jazyka bez širokého rozboru vývinu spoločnosti, ktorý je predmetom všeobecných dejín. Jazyk niektorého národa, napr. náš národný jazyk v prítomnosti a podobne v minulosti, nie je úplne jednoliaty celok: rozlišujú sa popri spisovnom jazyku miestne nárečia (v zemepisnom zmysle) a sociálne nárečia (žargón resp. argot a slangy). Miestne nárečia sú výsledkom osobitného vývinu, závislého od spoločenských podmienok ešte feudálnej doby. Majú podobnú, v mnohých prípadoch rovnakú gramatickú stavbu a spoločný základný slovný fond, líšia sa navzájom viac zjavmi hláskoslovnými a lexikálnymi. Nárečové rozdiely v rámci národného jazyka sú takého rázu, že sa vzájomne geograficky prestupujú a nárečia môžu tvoriť vyššiu jednotu — celonárodný (ľudový) jazyk.[6] V tom období vývinu spoločnosti, keď vzniká národ, koncentrujú sa dialekty do jednotného spisovného jazyka, ktorý je národným (nacionálnym) jazykom v užšom zmysle. Spisovný jazyk na rozdiel od ľudového jazyka je pevne ustálený, kodifikovaný a pestovaný v rozličných oblastiach činnosti, takže sa diferencuje štylisticky. Spisovný jazyk sa vyvíja osobitným spôsobom: do jeho vývinu vedome zasahujú jednotlivci, najmä v smere jeho intelektualizácie. Preto sa pokladá v istom zmysle za umelý útvar. Ľudový jazyk, nárečia vyvíjajú sa bez vedomých zásahov, prirodzene. Pri dejinách jazyka tieto rozdiely treba mať na zreteli.

Keďže vývin jazyka ide v podstate jedným prúdom, jeho dejiny možno podávať jednotne: v starších obdobiach historických (po výkladoch o predhistorickej dobe) vykladá sa o vzniku a vývine celonárodného jazyka, jeho nárečí, jeho ďalší vývin v pláne zvukovom, gramatickom a lexikálnom; v novších obdobiach ťažisko vývinu sa prenáša na spisovný jazyk. Takto postupovali vo svojich prácach o českom a slovenskom jazyku napr. V.

---

[5] Porov. u nás V. Blanár, *Dejiny jazyka a periodizácia dejín slovenčiny*, Jazykovedný sborník V, 1951, 10 n. — Táto práca ako i sovietske, české atď. po r. 1950 vychádzajú z príspevku J. V. Stalina *Marxizmus a otázky jazykovedy*. Slovenský preklad vyšiel osobitne i v sborníku Za marxistickú jazykovedu, Bratislava 1950.

[6] Termín „celonárodný jazyk" sa používa v niektorých našich príručkách, napr. v *Gramatike slovenského jazyka* od E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca, Martin 1955, 6 n. a 388 n., vo význame národný jazyk v širšom zmysle, hoci adj. *celonárodný* sa používa aj vo význame celospoločenský. Podľa rus. termínu *obščenarodnyj jazyk* *celonárodný jazyk* je spoločný jazyk ľudový, kým spisovný jazyk je národný jazyk v užšom zmysle (nacionálny). O problematike národného jazyka písal J. Bělič naostatok v knižke *Sedm kapitol o češtině*, Praha 1955, 16 n.

Flajšhans,[7] čiastočne aj O. Hujer,[8] podobne, lenže viac popularizačným spôsobom o slovenčine W. Bobek,[9] ďalej zas prísne odborne o západných slovanských jazykoch A. M. Seličšev,[10] o nemeckom jazyku v odbornej príručke A. Bach[11] a i.

Najstaršie dejiny konkrétneho jazyka sa obyčajne podávajú v tzv. historickej gramatike, ktorá sa tesne spája s historickou dialektológiou. Historická gramatika svoje fakty čerpá z najstarších písomných dokladov i zo súčasných nárečí. Hlavná metóda historickej gramatiky je historicko-porovnávacia. Uplatňuje sa predovšetkým na materiáli z príbuzných jazykov i z nárečí príslušného jazyka, keď sa porovnávajú jednotlivé nárečia navzájom. R. I. Avanesov[12] v historickej gramatike zdôrazňuje retrospektívny postup pri výskume: minulosť jazyka sa rekonštruuje predovšetkým z prítomného stavu jazyka, z jeho nárečí; pri podávaní látky sa, pravdaže, zachováva časová postupnosť. Pre historickú gramatiku je dôležitá i metóda filologická (rozbor starých textov) a jazykovozemepisná (rozšírenie nárečových javov).

Takouto metódou českú a slovenskú historickú gramatiku vypracovali po J. Gebauerovi akad. Fr. Trávníček[13] a J. Stanislav,[14] podobne sa pracovalo aj inde. Látka je tu usporiadaná systematicky: obyčajne je to hláskovie a tvaroslovie, niekedy aj skladba a kmeňoslovie. V rámci týchto jazykovedných disciplín podával sa vývin jednotlivých javov obyčajne izolovane, takže sa zastieral vývin jazykového systému ako celku. Úplný a verný obraz vývinu jazyka v staršom období bude u nás možno podať na základe historicko-porovnávacej metódy, keď sa výsledky štúdia historického materiálu listinného, datovaného absolútne, spoja s výsledkami štúdia nárečového materiálu jazykovozemepisnou metódou a s pomocou relatívnej chronológie.

V novších časoch u nás aj inde, pre ruštinu najmä od uverejnenia významných prác V. V. Vinogradova,[15] osamostatňuje sa štúdium vý-

[7] V. Flajšhans, *Náš jazyk mateřský,* Dějiny jazyka českého a vývoj spisovné slovenštiny, Praha 1924.

[8] O. Hujer, *Vývoj jazyka československého,* Československá vlastivěda III, Jazyk, Praha 1934.

[9] W. Bobek, *Dejiny slovenského jazyka v náčrte,* Bratislava 1938.

[10] A. M. Seličšev, *Slavianskoje jazykoznanije* I, Moskva 1941.

[11] A. Bach, *Geschichte der deutschen Sprache*[5], Heidelberg 1953 (rus. preklad Moskva 1956); tam je uvedená najdôležitejšia literatúra.

[12] R. I. Avanesov, *O nekotorych voprosach istoriji jazyka.* Akademiku Viktoru Vladimiroviču Vinogradovu k jego šestidesiatiletiju. Sbornik statej, Moskva 1956, 12 n.

[13] Fr. Trávníček, *Historická mluvnice československá,* Praha 1935.

[14] J. Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka* I. Úvod a hláskoslovie, Bratislava 1956.

[15] Porov. R. I. Avanesov, c. d. 12 n. — Literatúru o ruštine uvádza napr. P. J. Černych, *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka,* Moskva 1954, 18 n.

vinu spisovného jazyka. O metodologických otázkach dejín spisovného jazyka uvažovalo sa u nás v úvodných kapitolách syntetických prác. V úvode svojho Vývoja spisovného jazyka českého[16] B. Havránek zdôrazňuje, že nebolo jeho úmyslom vyložiť vznik a vývin spisovnej češtiny z každej stránky, ale predovšetkým vystihnúť vznik a vývin tých znakov, ktoré češtinu charakterizujú ako spisovný jazyk (v staršom období skorej kultúrny jazyk) pre jej osobitné úlohy literárne a kultúrne. Ďalej výslovne uvádza, že mu nešlo o tzv. vonkajšie dejiny, ale o vnútorný vývin češtiny ako spisovného jazyka, ako vznikala a menila sa jej norma a ako sa rozvíjalo jej bohatstvo, a to z funkčného hľadiska.

E. Pauliny[17] definoval stručne dejiny spisovného jazyka ako dejiny vzniku, zániku a zmien jeho jednotlivých štýlov. Podobne A. I. Jefimov chápe dejiny spisovného jazyka predovšetkým ako dejiny vývinu jeho štýlov.[18] No vo všetkých uvedených prácach z dejín spisovného jazyka nepodávajú sa len dejiny štýlov, ale aj vznik a vývin štylisticky nediferencovaných prostriedkov spisovného jazyka. Staršie práce[19] podávajú viac biograficko-bibliografických a všeobecnohistorických dát než skutočne lingvistických. V práci V. Vážneho sa venuje osobitná pozornosť otázke nárečového základu spisovnej slovenčiny a v práci J. Stanislava je ťažisko v problematike spisovného jazyka, živej v 30. rokoch (pomer češtiny a slovenčiny, pravopisná reforma ap.).[20] A Pražák[21] na základe bohatého archívneho materiálu nakreslil vývin spisovného jazyka slovenského v dôležitých obdobiach z hľadiska literárnohistorického a Milan Hodža[22] z hľadiska kultúrnohistorického a politického.

O problematike dejín spisovného jazyka osobitne písal v poslednom čase K. Horálek[23] a R. I. Avanesov,[24] ale metodológia dejín jazyka, ako zdôrazňuje R. I. Avanesov, nie je dosiaľ vypracovaná. Podobne teória spisovného jazyka od prác Havránkových[25] málo pokročila.

---

[16] Československá vlastivěda. Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský, Praha 1936.

[17] E. Pauliny, *Dejiny spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1948.

[18] Voprosy jazykoznanija 1953, č. 4, 22 n. — Podobne v príručke *Istorija russkogo literaturnogo jazyka*, Moskva 1954.

[19] Porov. po Dobrovskom, Jungmannovi, Šafárikovi a i. napr. aj prácu V. Vondráka, *Vývoj současného českého jazyka*, Brno 1926.

[20] V. Vážný, *Spisovný jazyk slovenský*. Čs. vlastivěda. Řada II, 145 n.; J. Stanislav, *Spisovný jazyk slovenský*. Slovanské spisovné jazyky v době přítomné. Uspořádal M. Weingart, Praha 1937.

[21] *Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrovu*, Praha 1922.

[22] *Československý rozkol*. Príspevok k dejinám slovenčiny, Martin 1920.

[23] *K problematice dějin spisovného jazyka*, Studie a práce linguistické I., Praha 1954, 369 n.

[24] V c. d., tu v pozn. 12.

[25] Porov. knihu *Spisovná čeština a jazyková kultúra*, Praha 1932, a aspoň článok *K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka*, ČMF XXVIII, 1942, 409—416, kde sa

Pre dejiny spisovného jazyka ako aj pre teóriu je dôležitá otázka jeho špecifickosti. Pri normatívnom pohľade na prostriedky spisovného jazyka rozoznávajú sa prostriedky spisovné a nespisovné (nárečové ap.), správne a nesprávne, ústrojné a neústrojné.[26] Spisovnosť charakterizuje A. J e d l i č k a[27] ako jednotnosť, kolektívnosť a tradičnosť spisovného jazyka, normovanosť a funkčnosť jeho prostriedkov. K týmto vlastnostiam treba pridať bohatstvo a rozmanitosť prostriedkov spisovného jazyka v rozličných oblastiach ľudskej činnosti, keďže je pestovaný v slovesnom umení a vo vede, v škole, v divadle a dnes aj vo filme, v rozhlase, v televízii atď. Pre tieto svoje osobitné vlastnosti má spisovný jazyk sčasti iný vývin ako nespisovné formy národného jazyka. Z celonárodného jazyka si tvorí základ a niektoré prostriedky z neho si vyberá, iné zavrhuje, a to podľa potrieb a náhľadov svojich nositeľov. Takto ide vývin spisovného jazyka v oblasti tvorenia slov, sémantiky, v obohacovaní slovnej zásoby a v syntaxi. V sústave hlások sa vyvíja tak, že tu nejde o zmenu, ale zámenu zvukov.[28] Podobný je vývin v tvarosloví. Vývin v oblasti slovnej zásoby a syntaxe v súvislosti s rozvojom myslenia ide smerom k intelektualizácii. Úmerne so vzrastom vzdelania sa jazyk „terminologizuje", t. j. odborné termíny sa rozširujú aj do neodborných kruhov.

Vývin spisovného jazyka je menej spontánny ako vývin ľudových nárečí, vždy je možnosť vedomého zasahovania, ale to neznamená, že do vývinu spisovného jazyka možno ľubovoľne zasahovať. Aj spisovný jazyk sa vyvíja podľa objektívnych, od vôle jednotlivca nezávislých zákonov. Pri formovaní a vývine spisovného jazyka sa uplatňuje príklad (vzor), výchova a propagácia, v niektorých prípadoch aj zásah autority (štátnej správy, vedeckej inštitúcie alebo osobnosti), ale ujímajú sa len úpravy zhodné s vnútornými zákonmi jazyka. Takto výskum v oblasti vývinu spisovného jazyka môže pomáhať pri jeho kultivovaní v prítomnosti.

Pri vývine spisovného jazyka má dôležitú úlohu iný spisovný jazyk alebo i viac spisovných jazykov, ktoré sa v niektorých funkciách používali v danej spoločnosti pred vznikom jej vlastného spisovného jazyka alebo i paralelne s ním. Z týchto spisovných jazykov jeden, najmä keď ide o jazyk príbuzný a zrozumiteľný, stáva sa v z o r o m pri formovaní nového spisovného jazyka: mnohé prvky z neho sa preberajú, iné napodobňujú,

---

uvádzajú aj iné Havránkove štúdie. Porov. ďalej materiál z konferencie o norme spisovného jazyka v SR XX, 193 n. Tam sa citujú aj novšie príspevky M. D o k u l i l a *K otázce normy spisovného jazyka a její kodifikace,* Slovo a slovesnosť, XIII, 1952, 135—140, a K. H a u s e n b l a s a *O kultuře jazyka a brusičském purismu,* Naše řeč XXXV, 1951, 41—45.

[26] Termín *ústrojný* používa akad. Fr. Trávníček napr. v stati *O jazykové správnosti* v zborníku Čtení o jazyce a poesii, Praha 1942, 103 n.

[27] Porovnaj referát *Spisovný jazyk a nářečí,* SR XX, 1955, 231 n.

[28] Porov. článok R. I. A v a n e s o v a cit. tu v pozn. 12.

kalkujú atď. Takýmto jazykom-vzorom pre mnohé moderné spisovné jazyky bola napr. latinčina, francúzština, nemčina, pri niektorých slovanských jazykoch staroslovienčina, čeština, ruština atď. Pre spisovnú slovenčinu takýmto vzorom bola a je až podnes čeština.[29] Vo vývine spisovnej slovenčiny sa skoro pravidelne striedajú obdobia približovania k češtine a odďaľovania sa od nej (porov. mená Bajza, Bernolák, Fándly, Hollý: Palkovič, Tablic, Kollár, Šafárik; Štúr: Hattala; Czambel: Damborský, Vážný atď. predtým i potom). I takto vo vplyve jazyka-vzoru prejavuje sa tradičnosť spisovného jazyka.

Pokiaľ ide o vznik spisovného jazyka, obyčajne sa bez bližšieho výkladu hovorí, že napr. slovenčina vznikla na základe stredoslovenského nárečia, čeština na základe stredočeského, ruština moskovského, taliančina toskánskeho ap. Pri bližšom skúmaní sa už ťažšie zisťuje, ktoré konkrétne nárečie bolo takým základom. Ani pri tzv. prvom pokuse o spisovný jazyk slovenský[30] na východnom Slovensku v pomerne jednoduchej situácii, kde by sa čakalo prenesenie konkrétneho nárečia do kalvínskych náboženských kníh, nestalo sa tak. K nárečovému základu sa pridáva osobný úzus autorov, bernolákovské a české prvky a pôsobenie maďarského jazyka-vzoru predovšetkým v pravopise.[31] Ešte ťažšie je hľadať nárečový základ v spisovnom systéme Bernolákovom a Štúrovom. Všeobecne sa uznáva, že A. Bernolák kodifikoval úzus slovenskej katolíckej literatúry,[32] podobne sa ujíma náhľad, že Ľudovít Štúr nadnárečový útvar stredoslovenský, hovorovú strednú slovenčinu.[33] Tento hovorový jazyk dostával sa už prv do rozličných prejavov rázu kultúrneho. Na tomto základe uvažuje sa o existencii tzv. kultúrneho jazyka, a to nielen v období predštúrovskom, ale aj v predbernolákovskom, predstaroslovienskom, podobne ako v starom Rusku dokazuje existenciu ruského kultúrneho jazyka pred staroslovienčinou S. P. Obnorskij.[34] Pre štúrovčinu, najmä pre jej umelecké štýly, nesporný význam mal jazyk ľudovej slovesnosti, ale základom jej formovania podľa doterajších výskumov bola hovorová stredná slovenčina.[35]

---

[29] Porov. E. Pauliny, *Čeština a jej význam pri rozvoji slovenského spisovného jazyka a našej národnej kultúry.* O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov, Bratislava 1956, 99 n.

[30] B. Bálent, *Prvý pokus o spisovnú slovenčinu* (literatúra a bibliografia), Martin 1944.

[31] P. Király, *A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei,* Budapešť 1953.

[32] J. Stanislav, *K jazykovednému dielu Antona Bernoláka,* Bratislava 1941, 21.

[33] E. Jóna, *Norma spisovného jazyka a ľudové nárečie,* SR XX, 1955, 244 n., najmä 227.

[34] *Očerki po istoriji russkogo literaturnogo jazyka staršego perioda,* Moskva—Leningrad 1946. — U nás A. V. Isačenko, *Začiatky vzdelanosti vo Veľkomoravskej ríši,* Martin 1948, a najnovšie J. Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka I,* Bratislava 1956, 207 n.

Tézy K. Horálka[36] o kultúrnej stredoslovenčine z predštúrovskej doby bude treba ešte ďalej rozvíjať na základe jazykového materiálu.

Sám názov „kultúrny" jazyk i spisovný jazyk a literárny jazyk je len konvenčný, nevystihuje dokonale podstatu javu; preto práve v každom slovanskom jazyku (poľskom, českom, ruskom) sa mohol ustáliť pre spisovný jazyk iný názov iste nie bez vplyvu cudzích jazykov-vzorov.

Spisovný jazyk sa utvára a formuje predovšetkým ako písaný jazyk v protiklade k existujúcemu už prv spoločnému jazyku (interdialektu) hovorenému. V ďalšom vývine obe tieto jeho formy, hovorená aj písaná, vyvíjajú sa paralelne pri ustavičnom vzájomnom vplyve. Okrem tejto dvojakej podoby spisovný jazyk sa ďalej diferencuje štylisticky, utvárajú sa v ňom osobitné prostriedky podľa oblastí činnosti, v ktorých slúži ako dorozumievací prostriedok, podľa cieľa a funkcie jazykových prejavov. Tieto osobitné prostriedky sú základom pre štýlové rozvrstvenie spisovného jazyka. Úlohou dejín spisovného jazyka, pravda, nie jedinou, je skúmať vznik a vývin jednotlivých štýlov.[37] Je známe, že v niektorom štýle domáci spisovný jazyk sa môže substituovať cudzím jazykom,[38] ba i nárečím toho istého národného jazyka (hovorový štýl). Takéto substituovanie je časté najmä v starších, počiatočných obdobiach vývinu spisovných jazykov.

Základnou metódou dejín spisovného jazyka je filologická metóda. Na základe štúdia textov rekonštruuje sa systém spisovného jazyka pre počiatočné obdobie a sleduje sa jeho vývin v časovej postupnosti od minulosti k prítomnosti, a to rovnako vo výskume aj v podaní na rozdiel od historickej gramatiky. Rekonštruované písomné fakty treba s pomocou historickej dialektológie interpretovať a premietnuť do zvukovej podoby. K tejto základnej lingvistickej analýze textov pristupuje analýza štylistická. Takto dejiny spisovného jazyka sú pevne spojené s historickou štylistikou. — Porovnávacia metóda sa môže uplatňovať predovšetkým pri štúdiu vzniku spisovného jazyka, pri preberaní cudzích slov a pri tvorení nových slov. Otázky porovnávacieho štúdia spisovných jazykov slovanských sa doteraz pomerne málo riešili.[39]

Vývin národného jazyka ide teda v podstate jedným prúdom. Tento vývin sa skúma a podáva v jednotných dejinách jazyka. Ich ťažisko —

[35] Porov. cit. štúdiu tu v pozn. 33 a ďalej SR XXI, 1956, číslo 3—4, venované Ľ. Štúrovi.

[36] K. Horálek, *Úvod do studia slovanských jazyků*, Praha 1955, 332. — Pozri aj štúdiu cit. v pozn. 23.

[37] Porov. E. Pauliny v diele cit. v pozn. 17.

[38] J. M. Kořínek, *Substituovanie jazykov v kultúrnych štýloch, najmä v štýle vedeckom*, Linguistica Slovaca III, 1941, 10 n.

[39] Porov. L. A. Bulachovskij, *K istoriji vzajimnootnošenij slavjanskich literaturnych jazykov*, Izv. ANSSSR, otd. lit. i jaz. 1951, č. 1.

najmä v novších obdobiach — je v spisovnom jazyku. Jeho spoločenský význam — je reprezentantom národného jazyka — i osobitné vývinové črty odôvodňujú samostatné dejiny spisovného jazyka.

Metódy dejín spisovného jazyka sa postupne vypracúvajú aj u nás pri práci na samom materiáli. Treba tu preskúmať veľké množstvo faktov, ale výsledok — dôkladné dejiny najdôležitejšej podoby nášho národného jazyka — bude mať svoj význam pre poznanie a porozumenie súčasného jazyka i pre poznanie celej našej národnej minulosti.

POZNÁMKY K ZREVIDOVANÉMU VYDANIU PRAVIDIEL SLOVENSKÉHO PRAVOPISU

Štefan Peciar

V decembri 1957 vyjde zrevidované vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. Vydanie Pravidiel z r. 1953, ktoré je úradne schválenou príručkou pre správne používanie písanej podoby súčasnej spisovnej slovenčiny, je už rozobrané (prvý náklad bol 100 000 exemplárov, dotlač z r. 1955 30 000 exemplárov), preto bolo potrebné vydať ďalší náklad. Rotačná tlač z gumových stereotypov, použitá r. 1953 i pri dotlači, bola však nedokonalá, takže ju už nebolo možno použiť.

Potreba tlačiť Pravidlá z novej sadzby bola popudom pre autorov, aby vydanie z r. 1953 prezreli a zrevidovali celý text Pravidiel. Prirodzene, že nebolo a nie je potrebné robiť v Pravidlách z r. 1953 podstatné zmeny. Revízia spočívala v tom, že sa opravili tlačové chyby (ktorých podstatnú časť zavinila nedokonalá tlačiarska technika) a vecné nedopatrenia a že sa odstránilo niekoľko nedôsledností. V prvej časti *(Pravopisné a gramatické pravidlá)* autori urobili niekoľko menších zmien a opráv, opierajúc sa o výsledky nového bádania. Niektoré poučky doplnili a spresnili. V druhej časti *(Pravopisný a gramatický slovník)* doplnili istý počet slov a tvarov, pri ktorých sa v praxi vyskytujú ťažkosti. Niekoľko nepoužívaných slov a tvarov vynechali. V nepatrnom počte prípadov zmenili na základe nového výskumu a po dobrom uvážení doterajší spôsob písania. Treba však zdôrazniť, že tieto drobné zmeny a úpravy vôbec nenarúšajú základné princípy nášho pravopisu, skôr z nich vyplývajú.

Používatelia Pravidiel budú si, pravda, klásť otázku, či môžu naďalej používať vydanie z r. 1953. Kladná odpoveď na túto otázku vyplýva z toho,

čo sme povedali vyššie. Zrevidované vydanie Pravidiel neprinesie nijaké podstatné zmeny. Aby si každý používateľ Pravidiel mohol vniesť do svojho exemplára všetky rozdiely medzi vydaním z r. 1953 a vydaním z r. 1957, autori pripojili na koniec Úvodu „Poznámky k zrevidovanému vydaniu", v ktorých zhrnuli všetky zmeny, opravy, doplnky a spresnenia. Okrem toho autori navrhli vydavateľstvu SAV, aby tieto „Poznámky k zrevidovanému vydaniu" vydalo ako osobitnú brožúrku. Bude záležať na tom, či verejnosť bude vydanie takejto brožúrky žiadať alebo nie.

Pre informáciu čitateľov Slovenskej reči uvádzame dôležitejšie zmeny (resp. opravy a doplnky), ktoré prinesie zrevidované vydanie Pravidiel.

Pravopisné a gramatické pravidlá

§ 38: Dopĺňa sa P o z n á m k a 2. — V spojeniach *v ôsmom, v ôsti, v škole* sa predložka *v* nevokalizuje.

§ 53 (písanie veľkých písmen), ods. B:

Bod 2: Za *Bratislavský kraj* sa dopĺňa *kraj Bratislava;* za *Bratislavský okres* sa dopĺňa *okres Bratislava* (ide o bežný typ skratkového označenia krajov a okresov).

Bod 3: Za *Severný mys* sa dopĺňa *obratník Raka, obratník Kozorožca.*

Bod 5: Namiesto „Martin-Vrútky" sa uvádza *Poprad-Tatry* a pred *Malá Strana* (v Prahe) sa dopĺňa *Bratislava-Nové Mesto;* pred *dóm sv. Martina* sa dopĺňa *baňa Obrancov mieru.*

Ods. F. „Úrad predsedníctva vlády" sa mení na *Úrad Predsedníctva vlády* a pridáva sa *Úrad Predsedníctva Sboru povereníkov* (Predsedníctvo vlády a Predsedníctvo Sboru povereníkov sú osobitné inštitúcie); namiesto „Slovenská univerzita" sa uvádza zmenený názov *Univerzita Komenského.*

Ods. H: Namiesto „rada ministrov" sa uvádza *Rada ministrov SSSR* (podľa rovnakého princípu ako *Sbor povereníkov*).

Ods. IV: Za *MNV* sa dopĺňa *MsNV* = mestský národný výbor, *ObNV* = obvodný národný výbor; písanie „C-dur", „c-mol" sa mení na *C dur, c mol* (v zhode s bežným medzinárodným spôsobom písania); písanie „10° C" sa mení na *10 °C* (podľa medzinárodnej normy); „PhMg" sa mení na *PhMr* (medzinárodná skratka).

§ 58: V poslednom odseku sa dopĺňajú slová *kapún, kartún* a odstraňujú sa nedôslednosti medzi poučkami tohto paragrafu a písaním niektorých slov na *-úň,* resp. *-ún* v slovníkovej časti *(bagún, dragún, kapún, letún).*

§ 63 (o tvorení ženských priezvisk): V Poznámke sa dopĺňajú dva nové odseky:

V rumunských, albánskych a tureckých priezviskách na *-u* toto *-u* odpadá. Napr.: *Sadoveanu — Sadoveanová, Olteanu — Olteanová.*

Bez prípony ostávajú aj slovenské priezviská ako *(Anna) Matejovie, Jakubovie* a české priezviská ako *(Milada) Jirků, Pavlů.*

§ 71: V bode 8 sa pridáva za prvý odsek: Označovanie rodinných príslušníkov tvarmi s príponou „-ovi, -oví" (napr. „Blanárovi, -oví") je nesprávne.

§ 75: Pri podstatných menách na *-mer,* pokiaľ sa nimi pomenúvajú počítateľné konkrétne predmety (napr. *teplomer, tlakomer, plynomer, elektromer),* zavádza sa v 2. p. jedn. č. dvojtvar *-a/-u.* Abstraktá na *-mer* majú však v 2. p. jedn. č. len koncovku *-u,* napr.: *priemer,* -u; *rozmer,* -u; *výmer,* -u; *zámer,* -u a pod.

§ 85, písm. b: V poslednom odseku sa dopĺňa veta: Slovká na *-ovňa* majú však v 2. p. mn. č. vždy *-í,* napr. *mincovňa — mincovní.*

§ 86: Namiesto druhého odseku (ktorý sa premiestuje za druhý odsek § 90) sa dáva poučka: Osobné mená ako *Anča, Taňa, Maňa, Zoja* majú v 2. p. jedn. č. tvary *Anče, Tane, Mane, Zoje.*

§ 95, písm. b, posledný odsek: V 2. p. mn. č. slov *jedlo, jutro* sa odstraňujú tvary „jediel", „jutier" ako neobvyklé; ponechávajú sa len tvary *jedál, jutár* (rovnako aj v slovníkovej časti).

§ 105: Dopĺňa sa nový odsek, v ktorom je poučka: Nesklonné sú aj české priezviská ako *Jirků, Janů, Pavlů* (v zhode s doplnkami k § 63).

§ 107: Za bod 10 sa dopĺňa poučka: 11. Maďarské mená ako *Nagy* (vysl. *Naď*), *Arany* (vysl. *Araň*), *Király* (vysl. *Kiráj*) sa skloňujú podľa vzoru c h l a p, napr. *Nagy, Nagya, Nagyovi* atď.

§ 108, bod 1: Chybné písanie „Cyml'anskaja" s *y* sa opravuje na *Ciml'anskaja* (rovnako aj v slovníku).

§ 126: Dopĺňajú sa poučky o skloňovaní čísloviek zložených s *-tisíc* a o skloňovaní čísloviek *milión* a *miliarda.* Znejú takto:

Zložené číslovky s *-tisíc* sú nesklonné. Napr.: *päťtisíc (desaťtisíc, stotisíc, viac tisíc, niekoľko tisíc, niekoľko desaťtisíc, niekoľko stotisíc) obyvateľov korún, slov; obyvateľom, korunám, slovám; obyvateľmi, korunami, slovami.*

Číslovka *milión (bilión* atď.) sa skloňuje podľa vzoru d u b. Píše sa vždy oddelene. Napr.: *päť (dvadsaťpäť, niekoľko, mnoho) miliónov, niekoľko sto miliónov, s dvadsiatimi piatimi miliónmi, s niekoľko sto miliónmi* a pod.

Obdobné pravidlá platia aj o číslovke *miliarda,* ktorá sa skloňuje podľa vzoru ž e n a.

Okrem toho sa rozmnožujú príklady na spojenia číslovky *sto* a jej zložením s podstatným menom (ide najmä o výrazy *viac sto* a *niekoľko sto*).

§ 127: Poučka o písaní vyšších zložených čísloviek sa upravuje takto:

Vyššie zložené číslovky, pokiaľ sa vnútri výrazu neskloňujú, píšeme alebo dovedna, alebo oddeľujeme tisícky a stovky (najmä pri dlhých výrazoch). Napr.: *stopäťdesiatdva, dvestodvadsaťpäť, osemstojeden, deväťsto-*

dva, tisícpäť, tisícdeväťstopäťdesiatsedem, alebo: *tisíc deväťsto päťdesiatsedem,* ale: *dvestodvadsiatich piatich, tisícdvestodvadsiatich piatich* alebo *tisíc dvesto dvadsiatich piatich* a pod.

§ 128, bod 2: Dopĺňa sa väčší počet príkladov na spojenia s neurčitými číslovkami. Predposledný odsek tohto bodu sa rozširuje takto:

Meno počítaného predmetu viažeme s nesklonnými číslovkami takto: *málo (mnoho, menej, niekoľko, veľa, viac) ľudí, žien, miest; k málo (mnoho, menej, niekoľko, veľa, viac) ľuďom, ženám, mestám; o málo (mnoho, menej, niekoľko, veľa, viac) ľuďoch, ženách, mestách; s málo (mnoho, menej, niekoľko, veľa, viac) ľuďmi, ženami, mestami.*

Správne sú aj spojenia: *mnohí, niekoľkí, dakoľkí, koľkí, toľkí ľudia; mnohé, koľké, toľké dediny (mestá); mnohých, niekoľkých, dakoľkých, koľkých, toľkých ľudí (dedín, miest); mnohým, niekoľkým, dakoľkým, koľkým, toľkým ľuďom (dedinám, mestám)* atď.

§ 129: Poučka o písaní radových číslovieok od 101 vyššie sa upravuje takto (3. riadok predposledného odseku):

Tieto číslovky píšeme v nesklonnej časti alebo dovedna, alebo oddeľujeme tisícky a stovky (najmä pri dlhých výrazoch). Napr. *stoprvý, stojedenásty, stošesťdesiaty siedmy, osemstotridsiaty tretí, tisícdeväťstopäťdesiaty siedmy* alebo *sto prvý, sto jedenásty, sto šesťdesiaty siedmy, osemsto tridsiaty tretí, tisíc deväťsto päťdesiaty siedmy.* Podobne pri skloňovaní: *do tisícosemstoštyridsiateho ôsmeho, v tisícdeväťstopäťdesiatom siedmom* alebo *do tisíc osemsto štyridsiateho ôsmeho, v tisíc deväťsto päťdesiatom siedmom.*

Pri vyšších číslovkách (základných i radových) sa teda pripúšťa dvojaký spôsob písania nesklonnej časti výrazu, dovedna alebo oddelene. Toto je vlastne jediná pravopisná zmena, ktorá zasahuje väčší počet výrazov. V skutočnosti však ani v tomto prípade nejde o zásadnú zmenu, pretože písanie vyšších zložených číselných výrazov dovedna pripúšťali aj doterajšie vydania Pravidiel. Okrem toho najnovší výskum ukázal, že v praxi sa takéto výrazy píšu veľmi často dovedna. Ponechaním dvojakého spôsobu písania autori Pravidiel iba zachytili skutočný stav.

§ 132: Dopĺňa sa väčší počet príkladov na spojenia so zlomkovými výrazmi. Prvé dva odseky tohto paragrafu sú podstatne rozšírené a znejú takto:

Zlomkový výraz **pol** (jednoduchý i zložený) je nesklonný. Napr.: *pol litra, k pol litru, po pol litri, s pol litrom.* Podobne: *tri a pol litra mlieka, z tri a pol litra mlieka, k tri a pol litru mlieka, po tri a pol litri mlieka, s tri a pol litrom mlieka.* Nesklonné sú i výrazy *pol druha, pol treťa, pol štvrta, pol piata* atď. Napr.: *pol druha litra vody, kupujem po pol druha litri mlieka, po pol piata metri, s pol štvrta litrom (metrom)* a pod.

Zlomkové výrazy sa viažu s podstatným menom v 2. p. jedn. čísla. Napr.: *pol (tri a pol, pol druha, štvrť, tri štvrte) litra (kila), tri a pol hodiny, tridsaťpäť a pol percenta.* Podobne: *tri a pol milióna, tri a pol miliardy.* Ale: *dva a pol sto, dva a pol tisíc, pol druha sto, pol druha tisíc.*

§ 135: V poučke o slovesách na *-stiť, -štiť,* ktoré majú v rozkazovacom spôsobe dvojtvary, doplňajú sa slovesá na *-zdiť, -ždiť.* Napr.: *brázdiť — brázď / brázdi, rozmliaždiť — rozmliažď / rozmliaždi.*

§ 137: Na konci prvého odseku sa doplňajú tvary minulého času slovesa *starnúť: starnul / starol, starla, starli.*

§ 147, bod 5: Doplňa sa príklad *Je pravda (nie je pravda), že ...* (nie: „je pravdou"). — Výraz „je pravdou, nie je pravdou" sa teda zavrhuje ako nesprávny.

§ 165: Do posledného odseku sa pridáva poučka o písaní bodky pri časovom určení písomností: Pri časovom určení písomností (napr. listu, úlohy) za dátumom píšeme bodku. Napr.: *V Bratislave (Bratislava) 1. decembra 1957. — 1. XII. 1957. — 1. 12. 1957.*

§ 168 a n.: Doplňajú a spresňujú sa výklady o písaní čiarky, o používaní spojovníka a rozširuje sa počet príkladov. (Tieto drobné úpravy sa však netýkajú podstaty, ide o spresnenie štylizácie výkladov a poučiek v jednotlivostiach.)

Pravopisný a gramatický slovník

V slovníkovej časti Pravidiel autori doplnili najmä také slová a výrazy, resp. tvary, na ktoré sa jednotlivci spytovali v jazykovej poradni Ústavu slovenského jazyka. Uvádzame v abecednom poradí zoznam doplnených hesiel, resp. slov a tvarov.

abstrahovať — doplňa sa **väzbou** *z niečoho*
akiste — doplňa sa **výslovnosť** (agisťe)
akonáhle — doplňa sa *zastar.*
atrament, -u, *m.* — za atrakcia
avšak, *spoj.* — za avízo
berýlium, **-ia**, *str.* — za beryl
bezpečný — za bezpečnosť
bežec — doplňa sa bežkyňa, -ne, *ž.*
bota, bôt — doplňa sa vysvetlenie (druh čižiem)
bratríčkovať sa — doplňa sa bratíčkovať sa
Bratislava — doplňa sa Bratislava-Nové Mesto, Bratislava-okolie
cicer, -a, *6. p.* -i, *m.* — za cicavec
cista, -y, císt, *ž.* — za cisársky
cvendžať — za cvendžavý sa doplňa cvendživý
cvičište — doplňa sa cvičisko
častý; často, častosť, *ž.* — za častovať
černozem, -e, *ž.* — za černokňažník
čistý — doplňajú sa spojenia byť si na čistom, písať na čisto
dlážditť — doplňa sa druhotvar rozk. sp. dlážď
do počutia — za dopnúť
dotlač, -e, *ž.* — za dotknúť
do videnia — za dovedovať
emócia — za emotívny sa doplňa emočný
espresso, -a, *str.* — za esplanáda
fermež, -e, *ž.* — za fermentácia
frak — doplňa sa fráčok, fráčik

fyzikálno-chemický — za fyzika
gangréna — dopĺňa sa gangrénový
geodet, -a, *mn. č.* -i, *m.* — za geocentrizmus
germánium, -ia, *str.* — za Germán
gnozeológia — dopĺňa sa gnozeologický
gonorea — dopĺňa sa gonoroický
granulovať; granulovaný — namiesto granulovaný
guinea, -ey, *3., 6. p.* -ei, *2. p. mn. č.* -eí, *ž.* (peniaz) — za Guinea
historickomaterialistický a **historicko-porovnávací** — za história
hnojovica, -e, -víc, *ž.*; hnojovicové hospodárstvo — za hnojnica (v hesle **hnojnica** sa slovo **hnojovica** vynecháva)
hokejka, -jok, *ž.* — za hokejista
hore — dopĺňa sa hore-dolu
hrča — dopĺňa sa hrčový
hrobľovať — za hrobľa
hroziť (sa) — za hrozienka
húfny — dopĺňa sa húfom
husiareň, -rne, -rní, *ž.* — za husiar
hydrát — dopĺňa sa hydrátovať
Chetit, -a, *mn. č.* -i, *m.*; chetitský — za cherub
chlpiť (sa) — za chlpatý
choreografia, -ie, *ž.* — za choreograf
chromitý — za chromitan
ideovo-politický — za ideový
inervovať — za inervácia
injektovať — za injekcia
inventarizácia, -ie, *ž.* — za inventarizovať
inžiniersko-technický — za inžinier
ionoforéza, -y, *ž.* — za ionizátor
isto-iste, *prísl.* — za istina
izoméria — dopĺňa sa izomérny
ja — dopĺňa sa pre mňa za mňa
jaderník — dopĺňa sa jadrovník, -a, *m.*
jedenapolkrát — za jedenadvadsiaty
jedno-druhé — za jednodomý
Karlova Ves, *ž.*; karloveský — za karikovať
Kašmír, -u, *m.*; kašmírsky (príd. m. kašmírsky sa pri hesle **kašmír** vynecháva) — za kašlať
kategória — dopĺňa sa kategoriálny
kategorický — vyníma sa z hniezda pri **kategória** a uvádza sa ako osobitné heslo
kilowatthodina, -dín, *ž.* (kWh)
kontrolér, -a, *6. p.* -i, *m. neživ.*; kontrolérový — za kontrola
korózia — dopĺňa sa korozívny
kosekans, -u, *m. i str. neskl.* (skratka cosec) — za kosec
kotviť — dopĺňa sa kotevný
kovopriemysel — dopĺňa sa kovopriemyslový
kozorožec — dopĺňa sa obratník Kozorožca
kritickorealistický — za kriticizmus
krovie — dopĺňa sa krovitý (v hesle ker sa príd. meno krovitý vynecháva)
kvacnúť — dopĺňa sa kväcnúť
ladom — dopĺňa sa *lepšie* úhorom
Lednické Rovne — dopĺňa sa lednickorovniansky
Leo — dopĺňa sa Lev, -a, *m.*
Leváre, Levár, *m. pomn.* — za levandula
lornet — dopĺňa sa výslovnosť (-ňe-)
luhy — dopĺňa sa lužný
lupáčik, -a, *m.* — za lupa
lýceum — dopĺňa sa lýcejný
manekýnka — dopĺňa sa manekýn, *m.*
meteor — dopĺňa sa meteorický
Modra — dopĺňa sa Modra-Čaníkovce, Modry-Čaníkoviec, *ž.*
Moldavsko, *str.*; Moldava, *ž.* — za moľa
monstrum, -stra, *str.* (v lekárstve) — za monsignore
Morse, -ho, *m.*; Morseova (i **Morseho**) abeceda — za morózny
MsNV (mestský národný výbor; ale Mestský národný výbor v Košiciach ap.)
Napoleon, -a, *m.*; napoleonský — za napokon
naskutku — dopĺňa sa význam (ihneď)
návažok, -žku, *m.* — za navážka
ObNV (obvodný národný výbor, ale Obvodný národný výbor Bratislava-Vinohrady) — za obnôcka
obodriť — dopĺňa sa obodrieť
obratník, -a, *m.* — za obrátkomer
odval, -u, *m.* — za odvaha
ohlúpnuť — dopĺňa sa ohlúpiť
ohrnúť — pri ohrnovať dopĺňa sa tvar ohrňovať
ontogenéza — dopĺňa sa ontogenetický
oscilovať — za oscilátor
Papuánec, -nca, *m.* — za paprika

patrícius, -ia, — doplňa sa pred patricij (do toho istého hniezda)
piknik — vynecháva sa piknický a doplňa sa vysvetlenie (hostina)
pleseň — doplňa sa príd. m. plesňový
plytvať — doplňa sa väzba *niečím*
plúžik, -a, *m.* (holub) — za plúžence
pobíjač — doplňa sa pobíjačka, -y, *ž.*
pobočok, -čka, *m.* — za pobočný
Počúvadlo — doplňa sa Počúvalské jazero
pól — doplňa sa tvar *6. p.* -e
poriečie — doplňa sa poriečny
pôdohospodár, -a, *m.*; pôdohospodársky; pôdohospodárstvo, -a, *str.* — za pôda
práceneschopný; práceneschopnosť, -ti, *ž.* — za prácechtivý
priadelňa — doplňa sa *lepšie* pradiareň
promovať (na doktora) — doplňa sa väzba *niekoho*
protetický — za protestovať
Rakúsko — doplňa sa Rakúsko-uhorská monarchia
rozžiariť sa — za rozžialiť (sa)
rucho, -a, *str.* (výbava) — za ruch
samec — k podst. m. samčeky sa doplňa tvar samčekovia
samourčenie, -ia, *str.*; samourčovací, -ia, -ie — za samouk
silon, -u, *m.* — za silokrivka
silonky, -niek, *ž.* — za silon
skľučovadlo, -a, -diel, *str.* — za skľúčený
skôr — doplňa sa skôr-neskôr
skrútiť — doplňa sa skrútnuť, -ne, -nu
smetiar, -a, *m. živ.* — za smeť
stoik — v mn. č. sa doplňa tvar stoikovia
strapiť (sa), -í, -ia; strapkať (sa), -á, -ajú — za strapec
streptomycín, -u, *m.* — za strepotať
strojár — doplňa sa strojárstvo, -a, *str.*
svák, pri zdrobnenom podst. mene sváčik sa doplňa tvar sváčko
škvárovať, -uje, -ujú — za škaredý
šmirgel, -gla, *6. p.* -gli, *m.*; šmirglový — za šmelina
Špania Dolina — doplňa sa španodolinský
Španie Pole — doplňa sa španopoľský
štrkopiesok, -sku, *m.* — za štrkáč
titán, -u, *m.* (prvok) — za titan
Uruguaj — doplňa sa uruguajský
usmiať sa — doplňa sa usmievavo
uspokojivý — doplňa sa uspokojivo
utkvieť — za utkvelý sa pridáva utkvený
utorok — doplňa sa utorňajší
váčok, -čku, *m.* (malý vak) — za vačok
vajčiak, -a, -y, *m.* — za vajcovod
väčší-menší — za väčší
veterinár — doplňa sa veterinárstvo
viskóza — doplňa sa viskózny; viskózový; viskozita, *ž.*
vosk — doplňa sa voštený
vymieniť si — doplňa sa vymieňovať si
výražkový (chlieb) — za vyrážka
vysokofrekvenčný — za vysočizný
zadobre; byť zadobre s niekým — za zadný
zákonitý; zákonitosť, -ti, *ž.* — za zákon (v hniezde zákon sa slovo zákonitý vynecháva)
zápoveď — doplňa sa zápovedný
zastaralý — doplňa sa zastaraný
zatrpknúť; zatrpknutý — za zatrieť
závodište, — doplňa sa závodisko, -dísk, *str.*
zbabštieť — za zbabrať
zbohom; s Bohom — za zbohatnúť
zhorknúť — doplňa sa zhorknutý
ziva, -y, *ž.* — za ziv
zlatokop, -a, *mn. č.* -ovia, *m.* — za zlatohlavý
zle-nedobre — za zľaviť
zmrákať sa, -a, — za zmôcť sa
zootechnik — doplňa sa zootechnička
zozadu, *prísl.* — za zovšeobecniť
Zürich — doplňa sa zürišský
železiarstvo, *str.* — za železiareň
Žiar, -u, *6. p.* -i, *m.*; Žiaran, *mn. č.* -ia, *m.*; žiarsky — za žiar

Okrem toho bolo treba opraviť tlačové chyby a odstrániť niektoré nedopatrenia a niekoľko nedôsledností. Ide najmä o tieto prípady:

tvary „bagúň, dragúň, kapúň, letúň“ sa menia na *bagún, dragún, kapún, letún* (pozri § 58 v Pravopisných a gramatických pravidlách);

pri slovách *býk* a *drak* sa vylučujú tvary mn. č. na *-ci* a ponechávajú sa len tvary *býky, draky;*
pri slove *čípok* sa dopĺňa: správne *čapík,* -a, *m.*;
pri slove *dvercia* sa doplňa druhotvar *dverce,* -riec, *ž. pomn.;*
pri slove *groš* sa pridáva v 2. p. mn. č. tvar na *-í (groší* popri *grošov);*
heslo „homola, homôlka, homolovitý" sa mení na *homoľa, -le, -lí, ž.;* homôľka, homoľovitý;
pri slovese *chcieť* sa vynecháva tvar „chtiac";
pri slove *chodúle* sa mení gramatický rod na *m.* (nie *ž.*) a v súvislosti s tým 2. p. mn. č. „chodúľ" na *chodúľov;*
„chroman" sa opravuje na *chróman;*
pri slove *idiotikon* sa mení 2. p.: *-konu* (nie „-ka");
pri slovách *jedlo, jutro* sa vynechávajú neživé tvary „jediel, jutier" a ponechávajú sa len tvary *jedál, jutár;*
pri slove *kachle* sa pridáva v 2. p. mn. č. tvar *kachlí* (popri *kachieľ*);
pri slove *klasik* sa pridáva tvar mn. č. na *-ovia* (popri tvare na *-ci*);
„klenúť (sa)" sa opravuje na *klenúť sa;*
pri slove *kokus* sa opravuje tvar 2. p. „koku" na *koka* (zhodne s *diplokokus,* -koka);
v hesle *konope* sa dopĺňa tvar jedn. č. *konopa;*
„kultúrnoosvetový" sa opravuje na *kultúrno-osvetový; „kultúrnovýchovný"* sa opravuje na *kultúrno-výchovný;*
„kur" sa vynecháva a príd. meno *kurí,* -ia, -ie sa pridáva k heslu *kura;*
„kvapadlo" sa mení na *kvapkadlo;*
„linóleum, linóleový" sa mení na *linoleum, linoleový;*
v hesle *lúčať* opravuje sa tvar „lúčiť" na *lučiť;*
pri slove *metál* sa vynecháva v 2. p. tvar na *-u* a ponecháva sa len tvar na *-a;*
„nízkofrekventný" sa mení na *nízkofrekvenčný;*
„novofundlandský" sa opravuje na *novofoundlandský;*
pri hesle *opilý* sa dopĺňa: *častejšie* opitý;
heslo „pletár, pletárka, pletársky, pletárstvo, pletáreň" sa mení na *pletiar, pletiarka, pletiarsky, pletiarstvo, pletiareň* a preraďuje sa za pletenka;
„polyklinika, polyklinický" sa opravuje na *poliklinika, poliklinický* a premiestuje sa za *polihovať;*
v hesle *posilniť (sa)* sa opravuje tvar „posiľňovať" (sadzačská chyba) na *posilňovať;*
pri slove *povrázok* (v hesle *povraz*) sa vynecháva v 2. p. tvar na *-zku* a ponecháva sa len tvar na *-zka;*
v hesle *prúdnica* sa vynecháva výraz „prúdnicové lietadlo" (= prúdové lietadlo);
„pterozaurus" sa opravuje na *pterosaurus;*
„rekomandácia" sa opravuje na *rekomendácia;*
„pozpočet" (sadzačská chyba) sa opravuje na *rozpočet;*
pri hesle *rúbať* sa vynecháva tvar „rúbaňa";
„sanscullote" sa opravuje na *sansculotte;*
„silou mocou" sa mení na *silou-mocou* (zhodne s písaním *horko-ťažko*);
v hesle *Škandinávia* sa opravuje „Šandinávec" (sadzačská chyba) na *Škandinávec;*
„štepák" (sadzačská chyba) sa opravuje na *štipák;*
„šumenka" sa opravuje na *šumienka* (ako *sušienka*) a *2. p. mn. č.* sa uvádza ako *-nok.*

K PROBLÉMU PREDMINULÉHO ČASU V SLOVENČINE

Gejza Horák

Predminulý čas uvádzajú všetky doterajšie gramatiky spisovnej slovenčiny, ale nevolajú ho rovnako. Ľ. Štúr mu dáva označenie *úplne minulí*,[1] S. Czambel ho menuje *dávnominulý*[2] a J. Damborský ho nazýva *predminulý*.[3] Označenia *dávnominulý* a *predminulý* sa používajú podnes. Aj v najnovšej slovenskej gramatike[4] sa tento tvar minulého času uvádza pod menom *dávnominulý čas*.

V našej gramatickej literatúre sa postavenie predminulého (dávnominulého) času hodnotí nejednotne. Po živej výmene náhľadov medzi J. Horeckým a J. Orlovským[5] mlčky sa ostáva pri náhľade, že predminulý (dávnominulý) čas sa v spisovnej slovenčine používa len na štylistické zdôraznenie minulosti.[6]

Doteraz sa neskúmala funkcia predminulého (dávnominulého) času na základe rozboru jazykového materiálu. Horecký v spomínanej diskusii neuvádza dokladový materiál, ktorým by bol podoprel svoje teoretické náhľady na predminulý čas v spisovnej slovenčine — naproti tomu zasa Orlovský doklady uvádza, ale funkciu predminulého času v nich nevysvetľuje.

Okrem toho pozoruhodný je náhľad J. Damborského, že sa predminulý čas v ľudovej reči nevyskytuje. Damborský o tom hovorí: „Času predminulého sa v reči ľudovej vôbec neužíva a v reči spisovnej len zriedka; miesto neho býva zpravidla čas minulý.“[7] Naproti tomu J. Mihál radí nezanedbávať dávnominulý čas aspoň v knižnom jazyku.[8]

Na základe skúseností získaných pri zapisovaní nárečových textov sa domnievame, že Damborského konštatovanie o nevýskyte predminulého času v ľudovej reči nezodpovedá skutočnosti. Damborského náhľad nebol a nie je podložený jazykovým materiálom. Neskoršie pokúsime sa ho vyvrátiť na základe dokladov zo súvislých nárečových textov.

---

[1] L. Štúr, *Nauka reči slovenskej*, 169 n.

[2] S. Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, 3. vyd., Martin 1919, 90.

[3] J. Damborský, *Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy*, 5. vyd., II. časť, Nitra 1930, 180.

[4] E. Pauliny, J. Ružička, J. Štolc, *Slovenská gramatika*, Martin 1953, 188.

[5] Pozri *Nová práca* III, 57—62; SR XIII, 223—227, 261—272.

[6] Takto hodnotí dávnominulý čas E. Pauliny v náreči štyroch hornooravských obcí. — Pozri *Nárečie zátopových osád na hornej Orave*, Martin 1947, 63. Len štylistickú funkciu pripisuje E. Pauliny dávnominulému času aj v spisovnej slovenčine — pozri *Slovenské časovanie*, Bratislava 1949, 54.

[7] J. Damborský, c. d. 181.

[8] J. Mihál, *Slovenská gramatika II*, Bratislava 1947, 98.

V tomto článku pousilujeme sa pomocou významového rozboru dokladov z krásnej literatúry ukázať funkciu predminulého času a podmienky, v ktorých sa používa.

Už na základe doterajšej neúplnej excerpcie možno konštatovať, že predminulý (dávnominulý) čas najhojnejšie používa v krásnej literatúre T i m r a v a. — Začneme preto rozborom ukážok z jej diela.

1. „Dobrý večer, slečinka!" kývne hlavou Maríne prívetivo [Anna Halmová]; z a b u d l a jej b o l a z a ď a k o v a ť skôr, i prepustí ju popredku so Želou. (HK IX, 45) — 2. „Ak si myslíte..." začala k Milici. B o l a s i z a u m i e n i l a v y k a ť jej. „Ak si myslíš!" napráva ju Milica a prižmúri oči, pohliadnuc na ňu. (II, 239)[9] — 3. Druhý pán je na lavici dopoly prevalený, drží hlavu o dlaň opretú a nohy hore vyložené. To je mladší Štoplík, Ondrej. Z o s t a l b o l v izbe, kde sa pije a fajčí, a keď prešiel všade, už nevedel, čo má robiť. Sadol si a hľadí. (II, 285) — 4. Bol už večer. Dedina černela sa, b o l o p o p ŕ c h l o, čo oni tamdnu ani nezbadali. Čierne oblaky preháňali sa i teraz ponad dedinu a vietor teplý a lipkavý akýsi pofukoval, akoby sa ešte chystalo k dažďu. (II, 248) — 5. „Vítam," zavolala mu Darina, e š t e n e b o l dvere z a t v o r i l, akosi tvrdo znejúcim hlasom... (II, 144) — 6. „Kritizujte, prosím, kritizujte!" upomenie ju netrpezlivo a kývne hlavou na maľbu, aby ta hľadela. Poslúchla ho hneď, zapáliac sa, a on, ač n e b o l s i tak r o z m y s l e l, použil hneď tú prvú príležitosť. Siahol za jej rukami. (II, 257) — 7. Ukloniac sa zdvorile — a bokom pozrúc nedbale po Ede — zaviedol ich do tanečnej siene, k e ď b o l i prv p o z h a d z o v a l i zimné kabáty v bočnej izbičke. (II, 280) — 8. „Aká ste vy to dnes?" spýtal sa, k e ď b o l prv p o s l a l Minku preč. (II, 222) — 9. „Kto je ten pán?" spýtala sa Darina šeptom notárky, k e ď s a b o l i p o z d r a v i l i. (II, 151) — 10. Marta neodvetila nič, ale Evička, k t o r á b o l a s i z a s t a l a k poprsiu jedného básnika do kúta, už na desiate miesto, prišla k stolu. (II, 245) — 11. Keď nesmial sa nik, sadol si Milan Štoplík k exekútorovi, krátkozrakému Gróbovi, k t o r ý práve z a p o č a l b o l r o z p r á v a ť trom dievčatkám, čo ešte netancovali, ako treba ďatelinu dochovávať. (II, 286)

V uvedených súvetiach sa tvarom predminulého času vyslovuje dej, ktorý sa zavŕšil pred iným minulým dejom. Deje, vyslovené v časovom vzťahu, vykonával ten istý podmet alebo dva rozličné podmety. Pozoruhodné je, že Timrava súhlasne so svojimi rozprávačskými postupmi[10] podáva deje v opačnom poradí, ako reálne za sebou nasledovali: najprv vysloví dej základný a až potom vedľajší, ktorý sa uskutočnil pred základným dejom. Takto dej, vyslovený v tvare predminulého času, vystupuje v Timravinom podaní veľmi často ako dodatočne vyslovená dejová okolnosť hlavného deja. Hlavný dej býva vyjadrený formou minulého času alebo jeho štylistickou náhradou — takzvaným historickým prézentom.

[9] Doklady vyberáme zo Zobraných spisov — vydanie Slov. vydavateľstva krásnej literatúry z r. 1956.

[10] Pozri m o j u štúdiu *Vložené vety v Timravinych poviedkach*, SR XVI, 1951.

V prvých piatich prípadoch „dodatkové" pripojenie deja, vyjadreného predminulým časom, sa podťahuje tým, že tvorí nezávislú vetu. Jej vzťah k vete s hlavným dejom, vyjadreným minulým časom alebo jeho štylistickým ekvivalentom — okrem vzťahu časového — nie je vyjadrený. Zisťuje sa len úvahou.

Povšimneme si z tejto stránky prvé súvetie: *„Dobrý večer, slečinka!" kývne hlavou Maríne prívetivo; z a b u d l a j e j b o l a z a ď a k o v a ť s k ô r, i prepustí ju popredku so Želou.* Odpoveď na pozdrav *(„Dobrý večer, slečinka")* sa uskutočňuje súčasne so sprievodným pohybom hlavy, ktoré je vyjadrené historickým prézentom *(k ý v n e hlavou Maríne prívetivo),* a potom nasleduje ďalšia činnosť toho istého podmetu, ktorá je rovnako ako predchádzajúca vyjadrená historickým prézentom a súradne pripojená zlučovacou spojkou *i (i p r e p u s t í ju popredku so Želou).* Základné deje vyjadruje táto časť súvetia *„Dobrý večer, slečinka!" kývne hlavou Maríne prívetivo i prepustí ju popredku so Želou.* Medzi uvedené dva základné deje (1. *kývne hlavou . . .,* 2. *prepustí . . .*) vkladá Timrava poznámkovite — parenteticky — konštatovanie, že odpoveď na pozdrav bola vyslovená oneskorene, po dlhšej prestávke, ako je to zvyčajné. Fakt oneskorenej odpovede na pozdrav sa konštatuje vloženou vetou *zabudla jej bola žaďakovať skôr.* „Dej zabudnutia" (vlastne neprítomnosť deja) sa odohral prv ako uvedené dve základné činnosti. Hlavné deje vyjadrujú — povedali by sme — výrazné, pozorovaniu ľahko sa poddávajúce deje, naproti tomu vedľajší dej (vyjadrený tvarom predminulého času) vyjadruje detailné, „krehkejšie" dejanie, podotknuté ako — možno povedať — sprievodná okolnosť. Poznámkovitý ráz vety, ktorá vyjadruje časovú okolnosť hlavných dejov, v zvukovej realizácii súvetia sa odráža v tom, že sa intonuje na nižšej hlasovej rovine, má rýchlejšie tempo a vyslovuje sa s menšou intenzitou hlasu. Tvar predminulého času v danom prípade možno bez porušenia obsahovej zreteľnosti nahradiť jednoduchým časom minulým. Súvetie by dostalo takúto podobu: *„Dobrý večer, slečinka!" kývne hlavou Maríne prívetivo; z a b u d l a jej ďakovať skôr, i prepustí ju popredku so Želou.* — Predčasnosť vedľajšieho deja sa naznačuje časovou príslovkou *skôr.* — Aký je rozdiel medzi vyjadrením s tvarom predminulého času a vyjadrením s tvarom jednoduchého minulého času? Rozdiel je v tom, že predminulý čas vystihuje zavŕšenú minulosť pregnantnejšie. Vypuklejšie sa vyslovuje, že je reč o deji, ktorý sa stal pred prv vysloveným dejom. Akoby sa tu tvarom predminulého času odstraňovali možné dôsledky nesúladu medzi reálnou postupnosťou dejov a ich postupnosťou v jazykovom vyjadrení.

Podobne je to aj v ďalších piatich príkladoch (2—6). V druhom príklade veta s prísudkom v predminulom čase okrem časového vzťahu predčas-

nosti má k predchádzajúcemu súvetiu vzťah dôvodový. Odôvodňuje (vysvetľuje), prečo je v priamej reči *(„Ak si myslíte . . .“)* tvar druhej osoby plurálu, a nie druhej osoby singuláru. Ak by sme tvar predminulého času nahradili jednoduchým minulým časom, nebolo by dosť zreteľné, či vyjadrená vnútorná činnosť[11] vznikla súčasne s príhovorom, bezprostredne pred ním alebo už prv. Veta s predminulým časom zreteľne poukazuje na to, že úmysel vykať Milici vznikol a zavŕšil sa už prv, nie zároveň s hlavným dejom alebo azda bezprostredne pred ním. — Okrem časového vzťahu má veta s predminulým časom dôvodový vzťah k základnému deju aj vo štvrtom príklade. Jednočlenná veta *bolo popŕchlo* odôvodňuje (vysvetľuje) fakt, vyslovený vetou *Dedina černela sa.* Dôvodový vzťah nie je v tomto prípade úplne jednoznačný — lebo obsah vety *Dedina černela sa* možno interpretovať aj jednostranne vo vzťahu k predchádzajúcej vete *Bol večer.* ([a p r e t o] *Dedina černela sa*).

Po náhrade predminulého času časom minulým *(popŕchlo)*, nebolo by bez nasledujúcej vety *(čo oni tamdnu ani nezbadali)* hneď jasné, či ide o následný alebo predčasný dej v minulosti. Veta *Bolo popŕchlo* vlastne vyslovuje stav zo zavŕšeného minulého deja (porov. nárečové „bolo popŕchnutuo“).

V piatom príklade tvar predminulého času vyjadruje následnosť vzhľadom na základný dej len zdanlivo. Negatívny tvar predminulého času, ktorý popiera, že by už bol býval príslušný dej vykonaný *(ešte nebol dvere zatvoril)*, chápe sa tu v opozícii s časovo následným vykonaním onoho deja; teda ako predčasný vo vzťahu k nemu.

V šiestom príklade veta s predminulým časom okrem vzťahu predčasnosti má k hlavnému deju aj vzťah pripúšťací (vyjadrený spojkou *ač* = hoci, i keď).

V príkladoch 7—9 tvar predminulého času je vo vetách príslovkových časových, ktoré pripája k hlavnej vete časová príslovka *keď*. Deje týchto viet majú k deju hlavnej vety len vzťah časový. Predčasnosť určujúceho deja pred dejom určeným v príslovkových vetách sa okrem tvaru predminulého času v príkladoch 7 a 8 vyjadruje aj príslovkou *prv: keď boli p r v pozhadzovali . . ., keď bol p r v poslal . . .* Predčasnosť je teda v nich vyjadrená dvojnásobne, ako aj v daktorých predchádzajúcich príkladoch. V príkladoch 7—9 tvar predminulého času bez porušenia časovej postupnosti dejov možno nahradiť tvarom minulého času.

V príkladoch 10 a 11 tvar predminulého času je vo vedľajšej prívlastkovej vete, pripojenej k hlavnej vete vzťažným zámenom. V desiatom

[11] Porov E. P a u l i n y, *Štruktúra Timravinej poviedky „Nemilí“*, Literárnovedný sborník IV, 65—83.

príklade sa pri výkone hlavného deja charakterizuje svojím prv vykonaným dejom podmet a v jedenástom sa dejom, vykonaným pred dejom podmetu, charakterizuje osoba, ktorá je vedľajším vetným členom *(sadol si... k exekútorovi, krátkozrakému Gróbovi)*. Ide v podstate o zhodné použitie predminulého času. Okolnosť, že dej vyjadrený tvarom predminulého času označuje raz dej toho istého podmetu, inokedy dej iného podmetu, nie je pre používanie predminulého času závažná.

Uvedieme ešte z Timravinho diela rad príkladov toho druhu, ako sú predchádzajúce, v ktorých sme použitie tvaru predminulého času charakterizovali z obsahovej stránky.

Všetci vyšli pod stromy, i sused ženatý Šporinský, nadýchať sa vône, iba Sabína ukryla sa v dome. B o l a v y š l a i ona medzi druhých, a tu stalo sa, že srditý Šporinský, mysliac na čosi, tri razy zahľadel sa na ňu. Po dva razy presadla si inde, ale na treťom naľakala sa a zrazu huplo jej do hlavy, že je ten človek zaľúbený do nej. (II, 183) — „No veď!" uspokojí sa ten a odvráti sivé pekné oči dáko prudko na kolky. B o l p o z r e l na ňu, nečakajúc jej pohľadu, lebo ona málo hľadela na mužských a ak, aj to len cez plece. (II, 129) — Tam práve nastal poplach. Tenučká Anička s hrdou Emou b o l i v y b e h l i von rozhorúčené a bez ručníkov. Veľmi pekná a milovaná od každého pani Šajdová lomila rukami zúfale a kričala, že z toho bude smrť. (II, 287) — Podľa úsmevu jeho plných pier cítil sa dobre a obzvlášte vyznačoval svojou pozornosťou slečnu Adelu, majúc úľubu v jej zhovievavom úsmeve. K tomu b o l a ho p o c h v á l i l a, že má dobré „vice", čo sa mu veľmi páčilo a nevedel kýsi úsmev potlačiť. (II, 32) — Domáci pán, ako videl, že jej je clivo, p r i h o v o r i l s a jej b o l láskave, no že len jednoslabične odpovedala, dal jej pokoj. (II, 10) — Javor sňal klobúk z hlavy a klaňal sa panej. Hlas jeho zdá sa Maríne tenký a prislabý k jeho statnej postave. Tvár široká, naozaj slovenská, ako z ľudu. I prejde vedľa — k e ď pani b o l a s a ho p o v y p y t o v a l a ľúbezne o všeličom — a odstupujúc sa, letmo pozrel i na ukrytú Marínu. (II, 311) — „A prečo?" divili sa domáci a pozrú na tetku, k e ď prv b o l i o b z r e l i, akú tvár má Darina. (II, 120) — „A mal za ženu bohatú, pekárovu dcéru?" spýtala sa, k e ď s a b o l a p r e m o h l a, posmešným hlasom, pozabudnúc sa. (II, 134) — „Už ide," oznámi Žela Bukovičovej, k e ď b o l a s a zase o b z r e l a, a tvárou jej preletí úsmev zľahčujúci. (II, 302) — „Ale je to zvláštne!" volá zakaždým Saba a smeje sa potešením, i pozrie za Červeňom, k t o r ý b o l z a s t a l, potriasajúc nohou, neďaleko, ale nedbal o ne. (II, 195)

Teraz si povšimneme slovesá, ktoré sa v uvedených príkladoch používajú v tvare predminulého času. Podávame ich v takom poradí, ako nasledovali za sebou v príkladoch: *zabudnúť, zaumieniť si, zostať* (niekde), *popŕchnuť (bolo popŕchlo), zatvoriť, rozmyslieť si, pozhadzovať, poslať, pozdraviť sa, zastať si, začať rozprávať, vyjsť, pozrieť, vybehnúť, pochváliť, prihovoriť sa, povypytovať sa, obzrieť, premôcť sa, obzrieť, zastať.*

Ako vidieť, ide napospol o slovesá d o k o n a v é (netrvacie).[12] Dokonavé

[12] Pozri E. P a u l i n y, *Systém slovenského spisovného jazyka* II, Bratislava 1947, 126 n.; od toho istého autora: *Slovenské časovanie*, Bratislava 1949.

slovesá, pretože označujú krátky časový úsek trvania, majú isté osobitnosti pri vyjadrovaní časov. — Je všeobecne známe, že tvar prítomného času dokonavých slovies označuje budúcnosť. Bezprostredná alebo vzdialená budúcnosť sa pri nich musí vyznačiť lexikálne, zväčša príslovkou *(h n e ď pozriem, z a j t r a pozriem).* Ak sa má vyjadriť príslušný dejový obsah ako práve uskutočňovaný — sloveso musí nadobudnúť trvaciu (nedokonavú) formu. — Tvary minulého času dokonavých slovies vyjadrujú minulosť, a to bez ohľadu na to, či ide o minulosť, ktorá sa dotýka s prítomnosťou — práve uskutočnený dej — alebo dej, ktorý sa uskutočnil pred istým časovým odstupom od prítomnosti. Na to, aby sa v jazykovom prejave zreteľne vyjadrilo, že nejde o zavŕšený dej následný (minulý po inom minulom), lež o dej predchádzajúci alebo dávnejšie predchádzajúci, používa sa príslušná časová príslovka s tvarom minulého času, ďalej tvar predminulého času alebo napokon oboje: príslovka + tvar predminulého času.

Tvar predminulého času používa dosť často aj K u k u č í n. Príklady z jeho diela uvádzame v takom vecnom usporiadaní ako príklady z Timravy:

Zišlo nám na um, že slečna bude azda vedieť niečo viac o divadle. „B o l a nám p o r a d i l a veľmi dobrý biograf;[13] možno, chodieva i do tohto divadla.“ (IX, 187) — „Viete“, začal z inej strany. B o l z a b e h o l na nedobrý chodník, keď hľadel na jej rúčku: nebol si istý, či by niekde nezaviazol. (IX, 93) — „Margita!“ ozvala sa pani Votická plným hlasom. Už s a b o l a o p a n o v a l a. (HK I, 237) — Pani Votická už pred piatimi rokmi ho spoznala. Z a ľ ú b i l s a b o l [vtedy, nie teraz] do jej najmladšej sestry. (HK I, 222) — Pán rechtor poslal list inštruktorovi, v ktorom ho povolal na sviatky a celé veľkonočné prázdniny do Motišoviec. B o l od ženy o ňom len samé chvály p o č u l, i od profesorov dostal uspokojivé listy o Petríkovi. (XIII, 48) — Prišlo mu na um, čo dievčinu čaká doma, aká skúška, hneď pri prvom kroku do života. B o l s a p r i c h y s t a l, že jej nadhodí niečo o stave otcovom — no prešla ho chuť. (V, 56) — I pri paláci b o l i n á m p o v e d a l i, že je neďaleko: a hľa, aké bolo ich neďaleko. (IX, 204) — B o l i s m e raz z a š l i nábrežím v túto stranu, ale ďalej než sú ostrovy. Prišli sme na miesto, ktoré ohradili múrom. (IX, 162) — B o l o s a i s t m i l o. Osvetlenie ulíc prevzali elektrické žiarovky. (IX, 71)

V posledných troch príkladoch sa poradie postupnosti dejov v realite zhoduje s postupnosťou v ich podávaní v jazykovom prejave.

Vyňal ruženec, ktorý mu ešte stará mať b o l a d a r o v a l a, a vysielal k Bohu city vrúcej vďačnosti. (XI, 203) — Tak tedy musel Janko svojho otca i mater i krásnu Julku opustiť; musel sa rozlúčiť s tým domom, k t o r ý h o tak pohostinsky b o l p r i j a l do náruče svojej. (XI, 195) — Úrad chytil sa za nos — Jano rástol od radosti, že mu to b o l o z i š l o n a u m. (VI, 177)

[13] Citujeme podľa druhého matičného vydania Kukučínových zobraných spisov.

V poslednom príklade sa tvar predminulého času používa vo vedľajšej vete dôvodovej. Tento príklad sa odlišuje od príslušných príkladov z Timravy len tým, že dôvodový vzťah je explicitný (vyjadrený podraďovacou spojkou *že*).

V našich dokladoch z Kukučína v tvare predminulého času sú tieto slovesá: *poradiť, zabehnúť, opanovať sa, zaľúbiť sa, počuť, prichystať sa, povedať, zajsť, stmiť sa, darovať, prijať, zísť na um.*

Zasa tu máme do činenia napospol so slovesami dokonavými.

Tvar predminulého času používa aj Tajovský, J. Hrušovský a novšia generácia autorov.

Uvedieme už len niekoľko príkladov.

Tajovský: Starý otec so starou materou boli si pustili vodu skoro vriacu. Jeden z jednej, druhý z druhej strany za polhodinu omáčali nohy a probovali do vane. (HK XIX, 32) — Keď som sa ja z mesta vrátil, už sa boli trocha rozohriali. Napustili si teda znovu horúcej, aby sa vraj tá sadnutá krv v bedrách, lopatkách rozpustila, že tak skorej odíde. (HK XIX, 33)

J. Hrušovský: Podľa mena Srb, asi tam niekde zdola, z Báčky alebo Banátu, hádali martinskí páni v Plechárni (spoločenská miestnosť v Dome) pri vínku a tartlíku, keď si boli najprv trošku zapolitizovali. (Stalo sa v našom mestečku, 158)

M. Figuli: V jeseni ma bola vzala tetka Verona do prostredného kaštieľa. Dali mi nakuknúť do detskej izby. (Mladosť, SNDK 1956, 95)

Ľ. Ondrejov: Ondrej sa navalil na lavicu za stôl, prižmúril oči a v jeho duši rozlialo sa teplo a jas. Videl krčmu takú, aká bola nedávno, keď sa bol zastavil v nej. (Slnko vystúpilo nad hory, 502)

Ľ. Zúbek: Tomáš si potom čítaval noviny, ktoré už Greguš bol všetkým prečítal.

V tomto prípade tvar predminulého času vyjadruje dej, ktorý zakaždým predchádzal iný dej *(čítaval).* Zo súvislosti teda vychodí, že ide o predchádzajúci dej opakovaný. Opakovanosť deja, označeného predminulým tvarom, je daná jeho vzťahom s minulým opakovaným dejom. Zakaždým najprv všetkým prečítal noviny Greguš a až potom ich čítal Tomáš.

Barč: Začiatkom septembra veselo uháňal vlak s učiteľom Duchoňom a Jankom Pavlíkom do hlavného mesta. V týchto dňoch sa už bol vrátil z prázdnin profesor Dolinský, u ktorého študoval kedysi učiteľ Duchoň. (Husličky z javora, 34)

V tvare predminulého času v dokladoch z Tajovského, M. Figuli, Ondrejova, Zúbka a Barča sú tieto slovesá: *pustiť (vodu), rozohriať sa, zapolitizovať si, vziať, zastaviť sa, prečítať, vrátiť sa.*

Zisťujeme, že vo všetkých prípadoch z krásnej literatúry, ktoré máme

nateraz naporúdzi, tvar predminulého (dávnominulého) času je tvarom slovesa d o k o n a v é h o.

Napokon si ešte povšimneme, aké slovesá sú v tvare predminulého času v dokladoch, ktoré uviedol svojho času v Slovenskej reči J. O r l o v s k ý:[14]

zaniknúť, s ú v i s i e ť, dôjsť, upozorniť, prejaviť, vrátiť sa, dobehnúť, ukázať, potvrdiť, odpredať, nájsť, dozvedieť sa, prísť, vziať, upozorniť, vymiznúť, zistiť, narásť, š t u d o v a ť, pozvať, spustiť, zazrieť, napísať, rozhodnúť sa, zavolať, p í s a ť, r e d i g o v a ť, zničiť, skončiť, d r ž a ť, zapichnúť, napísať, odbehnúť, vhrmieť, darovať, poznať, poobzerať sa, zaľahnúť, zaletieť, odhodiť, uviesť, p a t r i ť, očarovať, nazrieť, roztopiť sa, strknúť, smiať sa [ten istý doklad z Kukučína uvádzame vyššie], *ospievať, ž i a d a ť, objať, s l i e d i ť, vzniknúť, rozprestrieť, zaviesť, vyrozumieť, použiť, začať, podrobiť sa, ujať sa, zjaviť sa, ujať sa, podľahnúť, preniesť sa, zistiť, dostať, p o d p o r o v a ť, dokonať sa* (= dokončiť sa), *začať, napísať, prísť, zalamentovať si, vyzvať, začať, narodiť sa, postaviť, zaostať, kúpiť, o d p o r ú č a ť.*

Zo sedemdesiatich ôsmich dokladov len v desiatich prípadoch (pozri slovesá vysádzané riedene) je tvar predminulého času od nedokonavého slovesa — čo je 12,8 %. Je pritom pozoruhodné, že v doterajších dokladoch z beletrie sme nemali ani jeden prípad tvaru predminulého času od nedokonavého slovesa. — I keď doterajšia excerpcia nie je zďaleka úplná, možno už aj podľa nej konštatovať veľmi veľkú prevahu tvarov predminulého času od slovies dokonavých.

Venujme ešte pozornosť dokladom, v ktorých je tvar predminulého času od slovesa nedokonavého, ako ich uviedol J. Orlovský.

V troch dokladoch tvar predminulého času nedokonavého slovesa vyjadruje dej, ktorý trval a zakončil sa pred iným dejom netrvacím, označeným minulým časom dokonavého slovesa. Ide o použitie predminulého času slovies: *držať, sliediť, odporúčať.*

Sú to tieto doklady: *Červenovlasý [sluha], k t o r ý ju [pacientku] b o l d r ž a l od predku, položil ju na chrbát.* (SP XLIX, 279) — *K e ď b o l chvíľu s l i e d i l po okolí, sadol si zas spôsobne na všetky štyri.* (Felix Salten, Bambi, 28) — *Kraskovänia pristali, Ivan Ľub začal gazdovať, orať a siať podľa náuky, akú b o l o d p o r ú č a l v svojich článkoch.* (Škultéty, Nehaňte ľud môj)

Podobne sa používa aj sloveso *žiadať* vo vzťahu s podstatným menom, ktoré naznačuje uskutočnenie istého deja *(návšteva). Stalo sa tak po návštevách u Hadriána II., ktorý už b o l ž i a d a l, „aby pri omši najprv*

[14] Pozri J. O r l o v s k ý, *Predminulý čas v slovenčine,* SR XIII, 1947, 223—227.

čítali apoštola a evanjelium rímsky a potom sloviensky". (Stanislav, Kultúra starých Slovákov, 11)

Ani v jednom z týchto štyroch prípadov nemožno bez porušenia zmyslu vety predminulý tvar nahradiť tvarom minulého času, lebo v uvedených vetách ním treba vysloviť dej, ktorý trval, v minulosti sa zakončil, a to pred dejom minulým — v súvislosti s ktorým sa podáva.

Ukážeme to aspoň na prvom z príkladov:

V súvetí *Červenovlasý* [sluha], *ktorý ju* [pacientku] *bol držal od predku, položil ju na chrbát* nemožno predminulý tvar *bol držal* nahradiť tvarom minulým *držal*, pretože tým prenesieme predčasný minulý dej na tú istú časovú rovinu, ako je minulý dej *položil* a urobíme z neho dej súčasne minulý a trvací. Treba zdôrazniť, že niet takého jazykového prostriedku (vrátane vidu), ktorý by daný časový vzťah vyjadril rovnocenne s tvarom predminulého času.

Možno teda konštatovať, že tvar predminulého času sa používa aj v takých prípadoch, v ktorých nemá funkciu štylistickú (nepoužíva sa paralelne popri bezpríznakovom prostriedku inom, lež je bezpríznakovým prostriedkom, ktorý si vyžiadala a požaduje potreba presne vystihnúť reálny vzťah dvoch dejov. Používanie predminulého času si teda vyžaduje zreteľ na presné — adekvátne vyjadrenie skutočnosti.

E. Pauliny v nárečovej monografii *Nárečie zatopových osád na hornej Orave* (pozri pozn. 6) o predminulom čase hovorí v súvislosti s kondicionálom takto: „Ako sa z vyššie uvedených príkladov ukazuje, užíva sa kondicionál bez rozdielu rovnako na označenie minulosti ako prítomnosti. Zriedkavo sa však užíva na vyjadrenie minulosti tzv. kondicionál minulý . . ."

Rovnako na zdôraznenie minulosti sa užíva tzv. dávnominulý čas, tvorený z minulého času slovesa *byť* a zo základného „preteritálneho tvaru príslušného slovesa . . ."

To isté konštatuje E. Pauliny aj ako platné pre slovenčinu spisovnú (pozri pozn. 6). Vo svojej práci *Systém slovenského spisovného jazyka* (II. časť, skriptá 1947, 142) tvar predminulého času a minulého kondicionálu ani nespomína. Pauliny hovorí: „V slovenčine sú štyri druhy slovesných časov: minulý čas, kondicionál, prítomný čas a budúci čas." Pauliny tu pokladá kondicionál jednoznačne za čas — druhý minulý čas, ktorý sa od „obyčajného" minulého času odlišuje tým, že je potenciálny (nie faktický). Takéto hodnotenie kondicionálu vytlačilo zo systému časov spisovnej slovenčiny čas predminulý (dávnominulý) a súčasne pozbavilo kondicionál (= minulý čas potenciálny) možnosti rozlišovať čas.

K tomuto náhľadu priviedli Paulinyho druhotné (štylistické) funkcie časov a spôsobov v spisovnej slovenčine.[15]

Hodnotenie predminulého času a kondicionálu vo svojej štúdii *K otázke gramatických časov v spisovnej slovenčine* prevzal od E. Paulinyho J. Horecký (SR XIII, 261—268). Okrem konštatovania, že tvar predminulého času má len štylistickú funkciu a do systému gramatických časov nepatrí, Horecký odmieta aj systémovosť kondicionálu minulého.[16] V spomenutej štúdii v poslednom odseku záveru Horecký píše: „Okrem toho je jasné, že do systému gramatických časov v spisovnej slovenčine nepatrí ani kondicionál minulý (typu *bol by som písal)* a tým menej kondicionál dávnominulý (typu *bol by som býval písal*), ktoré uvádza Orlovský vo svojej Gramatike." (Pozri c. d. 268.)

Na dôkaz, že sa kondicionál minulý v slovenčine celkom bežne používa, netreba prinášať doklady. Ak uskutočnenie deja bolo v minulosti možné po splnení istej podmienky, dej vyjadrujeme štylisticky neutrálne kondicionálom minulým (napr. *Včera by som bol išiel na hríby, keby si sa bol u nás ohlásil).*

Kondicionál minulý v spisovnej slovenčine jestvuje a je vecne i gramaticky odôvodnený. Kondicionál môže vyjadrovať podmienený dej v prítomnosti i v minulosti, a to preto, že nie je tvarom gramatickej kategórie času, lež spôsobu.

Z myšlienok, ktoré sme tu vyslovili, možno vyvodiť tento záver:

1. Tvar predminulého času označuje

a) dej, uskutočnený pred iným dejom minulým (vyjadreným tvarom minulého času, alebo jeho štylistickým ekvivalentom);

b) takzvaný dávnominulý dej bez časového vzťahu k iným (neskorším) minulým dejom (štylistická funkcia).

2. V tvare predminulého času sa používajú zväčša dokonavé slovesá. Skoro absolútnu väčšinu dosahujú predminulé tvary dokonavých slovies v beletrii.

3. Prípady, v ktorých nemožno nahradiť tvar predminulého času adekvátnym gramatickým prostriedkom (pozri vyššie) dokazujú, že predminulý čas patrí do systému gramatických časov. — Štylistická funkcia [1 b)] predminulého času jeho systémovosť nenarúša.

4. Kondicionál nie je čas, lež spôsob, a preto môže vyjadrovať dej podmienený v tých časoch, s ktorými sa nevylučuje svojou potenciálnosťou. —

---

[15] Pozri E. Pauliny, *Slovesný čas v slovenčine* v zborníku Pocta Fr. Trávníčkovi a F. Wollmannovi, Praha 1948, 343—349.

[16] Otázku kondicionálu si tu všímame preto, lebo odmietanie systémovosti predminulého času vyplynulo z nesprávneho chápania kondicionálu.

Preto okrem budúceho času je tvar kondicionálu v spisovnej slovenčine vo všetkých časoch, teda i v čase predminulom.

5. Ukazuje sa, že vecne primeranejší je termín *predminulý čas*. Názov *dávnominulý čas* (dej) pokladáme za sekundárny, vystihujúci jednu funkciu predminulého času, resp. môže sa ním označovať to, čo sa tvarom predminulého času z reality pomenúva.

6. V beletrii používajú hojnejšie predminulý čas práve tí autori, ktorí dôkladne poznali ľudovú reč — najmä Timrava, Kukučín, Tajovský. Tento fakt nás privádza k predpokladu, že sa predminulý čas používa aj v ľudovej reči. — Podopretie tohto predpokladu bude predmetom nášho ďalšieho výskumu.

DVE OSOBITNOSTI V MENÁCH OSÔB

Ján Horecký

1. V tradičnej náuke o tvorení slov, ktorá sa najčastejšie zahrnovala pod názov kmeňoslovie (podľa nem. Stammbildungslehre), názvy osôb sa rozdeľovali do niekoľkých skupín. V Letzovej Gramatike slovenského jazyka[1] sa napr. uvádzajú mená činiteľské, mená zamestnania (i nevlastné mená zamestnania, pôvodne nomina agentis), mená nositeľa vlastnosti i mená príslušnosti.

Pri podrobnejšom výskume sa však ukazuje, že niekedy ťažko určiť hranicu medzi týmito skupinami. Preto sa zdá účelnejšie všetky zhrnúť do jednej kapitoly o menách osôb. V tejto súhrnnej kapitole možno rozlišovať dve základné skupiny: mená vyjadrujúce činnosť vykonávanú pomenovanou osobou (deverbatíva) a oveľa širšiu skupinu mien vyjadrujúcich príslušnosť, pravda, príslušnosť v najširšom zmysle. Možno sem zahrnúť nielen mená označujúce príslušnosť ku kraju, organizácii, hnutiu, ale i mená vyjadrujúce vzťah k predmetu, ktorého sa činnosť pomenovanej osoby dotýka.

Ako ukazuje porovnanie dnešného stavu[2] so stavom spred niekoľkých desiatok rokov, veľkú prevahu v menách osôb majú práve podstatné mená vyjadrujúce vzťah k predmetu, teda príslušnosť v širokom zmysle.

Inventár slovotvorných prípon i slovotvorných modelov pre tvorenie mien osôb je v slovenčine už oddávna ustálený. Mení sa vcelku len rozsah

[1] B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 172—178.
[2] J. Horecký, *Mená povolaní*, SON V, 1957, 161—166.

ich používania. No popri tom možno zistiť aj dve tendencie po rozširovaní: rozširuje sa jednak okruh a druh slovotvorných základov, jednak počet slovotvorných prípon.

2. Pri spomenutej ustálenosti a pevnosti slovotvorných prípon je rozširovanie ich počtu možné iba preberaním prípon z iných jazykov, resp. oveľa častejšie preberaním prípon medzinárodných.

V slovenskej gramatickej (a lexikologickej) literatúre sa o cudzích slovotvorných príponách zásadne nehovorí. Vychádza sa z tézy, že všetky cudzie slová, teda i medzinárodné, preberajú sa už hotové, netvoria sa na domácej pôde, teda nemožno hovoriť ani o slovotvorných príponách.

V Trávníčkovej Mluvnici[3] sa už aspoň petitom spomínajú hybridné slová typu *korunovace, husita, huslista, pracant, hrubián, koníř* (pričom je pozoruhodné, že v prevažnej väčšine ide o mená osôb), kým v sovietskej literatúre[4] sa bežne uvádzajú samostatné odseky o tvorení cudzími predponami.

Ak skúmame slová typu *kombajnista, chemik, chirurg* len z hľadiska skutočného tvorenia, naozaj ťažko možno povedať, že by sa tvorili až v slovenčine. Ale pri skúmaní slovnej zásoby, resp. jej štruktúry z hľadiska významu je zrejmé, že ak jestvuje istý sémantický vzťah medzi slovami *včela — včelár*, možno podobný vzťah vidieť aj medzi slovami *kombajn — kombajnista*. Vedomie o tomto vzťahu je ešte posilňované tým, že takéto dvojice nie sú ojedinelé, ale v dnešnom jazyku sa ich počet stále zväčšuje. O živom pociťovaní vzťahu medzi slovotvorným základom a príponou v cudzích slovách svedčí napr. aj kolísanie medzi tvarmi *kombajnista — kombajnér* a zásah jazykovedcov doň.[5] O živom povedomí tohto vzťahu svedčí ďalej aj poučka v Pravidlách slovenského pravopisu o zachovávaní kvantity v type *filológia — filológ*.[6]

Významový súvis medzi názvom predmetu, resp. odboru činnosti a názvom osoby sa napokon veľmi jasne ukazuje v dvojslovných názvoch osôb typu *ľahký atlét*, o ktorých budeme hovoriť ďalej.

Súčasný materiál ukazuje, že z cudzích prípon sa v názvoch osôb často uplatňuje prípona *-ista* (prípona *-ita* sa ani zďaleka tak nevyužíva a nepociťuje ako živá), spravidla ku konkrétnym menám. K slovu *kombajnista*, ktoré sme už spomenuli, možno uviesť napr. *traktorista, aktivista, buldozérista, bagrista, dumprista;* rozsiahla je skupina názvov zo športu: *tenista, futbalista, volejbalista, basketbalista, hokejista, slalomista;* ďalej napr. *mo-*

---

[3] F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny* I, Praha 1951, 246—247.

[4] *Sovremennyj russkij jazyk. Morfologija*, Moskva 1952, 55, 101, 104; *Grammatika russkogo jazyka I. Fonetika i morfologija*, Moskva 1952, 224—226.

[5] V. Dujčíková, *Kombajnér — kombajnista*, SR XVIII, 1952—1953, 63.

[6] *Pravidlá slovenského pravopisu*, Bratislava 1954, 43.

tocyklista, bicyklista, fotografista, scenárista, libretista, náturista, frázista. Vo všetkých prípadoch je slovotvorný základ podstatné meno mužského, ženského alebo stredného rodu, pričom odpadá zakončenie *-a* a *-o* celkom tak ako pri tvorení domácich slov.

Zreteľný významový vzťah je však aj v takých prípadoch, keď sa prípona *-ista* nepripája k hotovému slovu, ale iba ku kmeňu, resp. keď sa strieda so zakončením *-izmus* pri spojení s abstraktnými podstatnými menami. Ide o také slová ako *socializmus — socialista, komunista, realista, idealista, materialista, behaviorista, nominalista* a mnoho iných.

V niektorých prípadoch ide rovnako o vzťah k predmetu i k abstraktnému pojmu. Napr. slovo *automobilista* možno odvodzovať od základu *automobil* i od základu *automobilizmus*. Podobne aj napr. *proudhonista* od *Proudhon* i od *proudhonizmus*.

Takéto „viazané" slovotvorné základy sú aj v dvojiciach *slavistika — slavista, komparatistika — komparatista, germanistika — germanista, slovakistika — slovakista* a pod.

Živý významový vzťah k slovotvornému základu je aj pri menách na *-ik*, hoci táto prípona sa iba veľmi zriedkavo viaže na voľný slovotvorný základ (typ *hygiena — hygienik*), ale spravidla sa pripája k „viazanému" slovotvornému základu, zakončenému obyčajne na *-ia: chémia — chemik, história — historik, akadémia — akademik, neurasténia — neurastenik, anémia — anemik, atónia — atonik, afázia — afatik* (s alternáciou *z/t*); podobne aj *analýza — analytik*. Ako vidieť z príkladov, označujú sa menami na *-ik* pracovníci vedných odborov a nositelia určitých chorôb, resp. chorobných stavov.

Menej často je tu slovotvorný základ zakončený na *-ika*, takže sa zdá, akoby meno osoby bolo utvorené odtrhnutím koncového *-a: technika — technik, matematika — matematik, energetika — energetik, fyzika — fyzik.*

Dvojice typu *apologetika — apológet, estetika — estét, atletika — atlét* však ukazujú, že zakončenie *-ika* možno chápať ako príponu, s ktorou sa strieda prípona *-ik*.

Veľmi rozšírený je „nulový" typ, v ktorom sa meno osoby tvorí od mena odboru na *-ia* vlastne bez prípony, resp. nulovou príponou. Patria sem slová ako *agronómia — agronóm, astronómia — astronóm, pedológia — pedológ, filológia — filológ, chirurgia — chirurg, metalurgia — metalurg, chiromantia — chiromant* a pod.

Mená osôb sú zakončené ešte aj príponou *-onár (reakcionár, milicionár, akcionár), -án (intrigán), -ér (destilatér, hydrogenizér, neutralizér)*. Ale takýchto prípadov jednak nie je toľko, aby sa z nich bezpečne dala abstrahovať prípona, jednak významová súvislosť nie je vždy celkom jasná. Preto za skutočné slovotvorné prípony, produktívne aj v domácom jazykovom

povedomí, pokladáme iba prípony *-ista, -ik* a príponu nulovú. Pravda, platí to iba pre názvy osôb. Pre názvy vecí a javov bude treba túto otázku osobitne skúmať.

3. Pokiaľ ide o slovotvorný základ mien osôb, jeho možnosti i obmedzenia v používaní sú dosť preskúmané. Vcelku možno povedať, že pre spájanie prípon so slovotvornými základmi sú smerodajné významové vzťahy. Určité prípony sa spájajú iba so slovesnými slovotvornými základmi *(učiť — učiteľ)*, a to spravidla s nedokonavými slovesami, iné zase so substantívnymi alebo adjektívnymi slovotvornými základmi. Pre názvy nášho okruhu, mená osôb podľa príslušnosti, slovotvorné základy sú temer bez výnimky podstatné mená. Platí tu ešte ďalšie, formálne obmedzenie, že k domácim slovotvorným základom sa pripájajú domáce prípony, k cudzím slovotvorným základom cudzie prípony. Prípadov hybridného tvorenia je vcelku málo, i to len príponami *-ista (huslista, hlasista, rozvojista)* a *-átor (vedátor, synátor)*.

Slovotvorným základom — a to treba zdôrazniť — môžu však byť aj zložené slová. Spravidla sa k nim pripája prípona *-ec: zemepis — zemepisec, dejepis — dejepisec, prírodopis — prírodopisec, jazykoveda — jazykovedec, prírodoveda — prírodovedec, bohoslovie — bohoslovec.* Z cudzích možno uviesť napr. dvojice *elektrotechnika — elektrotechnik, astrofyzika — astrofyzik, biochémia — biochemik.*

Slová tohto typu sa často pokladajú za zložené (napr. v Letzových Kmeňoslovných úvahách).[7] Zo sémantického rozboru je však zrejmé, že *zemepisec* je ten, kto sa zaoberá zemepisom, *jazykovedec* ten, kto skúma jazyk. Teda slovotvorný základ je tu zložené slovo *zemepis, jazykoveda,* ale celok už nie je slovo zložené, lež odvodené od zloženého slovotvorného základu príponou *-ec.* Tento stav sa rešpektuje v Trávníčkovej Mluvnici,[8] ktorá je doteraz najobšírnejším spracovaním tvorenia slov u nás, ako aj v sovietskej a inej literatúre.[9]

Treba tu však poznamenať, že slovotvorná štruktúra formálne rovnakých slov nemusí byť vždy zhodná. Kým slovo *zemepisec* treba rozložiť na *zemepis+ec* slovo *románopisec* už nemožno rozložiť na *románopis+ec,* lebo slovo *románopis* nejestvuje. Bude teda správne rozložiť ho *románo+pisec* a pokladať ho za zložené slovo toho typu ako *delostrelec, drevorytec, písmolejec,* i keď druhá časť samostatne nejestvuje.

V ojedinelých prípadoch býva pri menách osôb podľa príslušnosti slovotvorným základom združené pomenovanie (so zhodným prívlastkom). Od

[7] B. Letz, *Kmeňoslovné úvahy,* Turč. Sv. Martin 1943, 112.
[8] F. Trávníček, c. d. 297.
[9] A. Bajec, *Besedotvorje slovenskego jezika I. Izpeljava samostalnikov,* Ljubljana 1950.

názvu *národné hospodárstvo* je podstatné meno *národohospodár*. Podobne aj *prírodovedec* by bolo možné odvodzovať od základu *prírodné vedy*, ktorý je rozhodne častejší než zložené slovo *prírodoveda*. Ďalej sem patrí napr. podstatné meno *poľnohospodár*, utvorené pôvodne zo združeného pomenovania *poľné hospodárstvo*, ku ktorému sa neskôr pritvorilo podstatné meno *poľnohospodárstvo*. Napokon možno uviesť aj *lesohospodár* od *lesné hospodárstvo*.

Veľmi často býva slovotvorným základom združené pomenovanie pri tzv. obyvateľských menách. Podstatné mená ako *Dolnokubínčan, Novozámčan, Severoameričan, Hornolužičan* nemožno rozkladať napr. na *Dolno+kubínčan*, ale iba na *(Dolný Kubín)+čan;* tak isto aj *(Nové Zámky)+čan, (Severná Amerika)+čan, (Horná Lužica)+čan*. Tvary *dolno-, horno-, severo-* netreba chápať ako korene so spojovacím *-o-*, ale skôr ako podoby neutralizované čo do rodu (resp. zhody).

Akad. Trávníček[10] uvádza takéto názvy medzi zloženými slovami typu *malomešťan*. Samo toto slovo ako i paralelné podstatné meno *veľkomešťan* možno síce odvodzovať i od zloženého slovotvorného základu *malomesto, veľkomesto*, ale v nijakom prípade nie je možný rozklad *malo+mešťan*. Zrejme teda ide o slová odvodené, nie zložené. Platí to aj o Trávníčkovom type *ľavoboček*, resp. *cudzozemec*.

Za odvodené treba pokladať aj slová typu *holobriadok, plavovláska*, a to nielen preto, že slová ako *briadok, vláska* nejestvujú (veď nejestvujú ani slová *pisec, lejec*, ako sme už spomenuli), ale predovšetkým z hľadiska významu. *Holobriadok* je ten, kto má holú bradu, *plavovláska* je tá, čo má plavé vlasy, teda zrejme je tu dvojslovný slovotvorný základ a k nemu sa pripája slovotvorná prípona *-ok, -ka*. Z toho vidieť, že tzv. vonkajšie, resp. exocentrické zloženiny, ktoré sa tradične už od najstarších, staroindických gramatikov vydeľujú ako osobitná skupina zložených slov, nie sú vlastne zložené slová, ale odvodené slová s dvojslovným slovotvorným základom, pričom na rozdiel od typu *Dolnokubínčan* je tu ešte odlišný významový vzťah, ktorý sa dá vyjadriť opisom: majúci holú bradu, plavé vlasy.

Z názvov vecí sem patrí typ *jednoplošník*, z abstrákt typ *jednoženstvo*.

Na rozdiel od typu *malomešťan* akad. Trávníček[11] typ *holobriadok* pokladá za odvodený, takže sa v jeho triedení ukazuje istá nedôslednosť. U nás Letz o tomto type vôbec nehovorí a slová ako *holobriadok, bielohlávok* uvádza medzi vlastnými mennými zloženinami.[12]

Do poslednej skupiny mien osôb podľa príslušnosti patria také, ktorých slovotvorný základ je dvojslovný, ale aj samy sú dvojslovné. Teda nena-

[10] F. Trávníček, c. d. 439.
[11] F. Trávníček, c. d. 288.
[12] B. Letz, *Kmeňoslovné úvahy*, 162.

stáva v nich prechod typu *(Dolný Kubín)+čan > Dolnokubínčan.* Pritom je jasné, že sú odvodené, ako ukazuje táto paralela.

jazykoveda+ec > jazykovedec
(literárna veda)+ec > literárny vedec.

Prídavné meno v pomenovaní *literárny vedec* zrejme nevyjadruje vzťah vedca k literatúre, ale je iba zhodným tvarom prevzatým z názvu *literárna veda.* Ešte názornejšie vidieť tieto vzťahy v pomenovaní *stolný tenista.* Podstatné meno *tenista* sa nedá bližšie určiť vzťahom k stolu; vzťah k stolu je dôležitý iba pri názve *tenis.* To znamená, že vzťahové prídavné meno *stolný* nie je z hľadiska slovotvorného prívlastkom k slovu *tenista,* ale prívlastkom k slovu *tenis* a v podobe *stolný tenis* tvorí slovotvorný základ, od ktorého sa príponou *-ista* odvodzuje pomenovanie *stolný tenista.*

Touto vlastnosťou sa názvy tohto druhu líšia od názvov typu *zubný technik, televízny technik.* Lebo hoci aj jestvuje pomenovanie *televízna technika,* názov *televízny technik* nie je odvodený od neho. Slovom *technik* sa v ňom totiž neoznačuje ten, kto sa zaoberá technikou, ale prosto istý druh zamestnanca v televízii. Prídavné meno *televízny* teda vyjadruje priamy vzťah technika k televízii.

V skupine takýchto pomenovaní sa veľmi hojne uplatňujú práve cudzie slová, o ktorých sme hovorili vyššie. Uvedieme ešte niekoľko ďalších príkladov: *prvé husle — prvý huslista, strmhlavý let — strmhlavý letec, ľahká atletika — ľahký atlét, porovnávacia jazykoveda — porovnávací jazykovedec, klasická filológia — klasický filológ, dialektický materializmus — dialektický materialista, atómová fyzika — atómový fyzik, politická ekonómia — politický ekonóm, ekonomická geografia — ekonomický geograf, pľúcna chirurgia — pľúcny chirurg, plastická chirurgia — plastický chirurg.* Že ide o celkom živý typ, vidieť hoci aj z tohto citátu: Oddelenie anorganickej chémie zvolalo do Smoleníc I. celoštátnu konferenciu o anorganickej chémii, na ktorej sa po prvý raz stretli čs. anorganickí chemici, anorganickí technológovia, silikátoví chemici a hutníci (Naša veda IV, 1957, 332).

Takýmto spôsobom sa niekedy tvoria aj mená vyjadrujúce príslušnosť k miestu: *Zakarpatská Ukrajina — Zakarpatský Ukrajinec.*

Ako vidieť, slovotvorným základom je tu dvojslovné pomenovanie oblasti činnosti, ktorého základom je vlastne abstraktum. V slovenčine, v domácich slovách, sú takéto abstraktá utvorené príponou *-stvo, -ctvo (strelectvo, tokárstvo, rybárstvo).* Preto dochádza niekedy k zaujímavému zjavu, že v dvojslovných názvoch nášho typu nastáva akési spätné tvorenie. Názov *športové strelectvo* ako pomenovanie určitej disciplíny je formálne utvorený od podstatného mena *strelec* (ak nechceme postulovať príponu

-ectvo analogicky podľa *mliek-árstvo, ryb-árstvo*), ale v názve *športový strelec* nejde o vzťah k slovesu *strieľať*, lež o vzťah k abstraktu *strelectvo*, teda o taký vzťah, aký je povedzme v dvojici *atletika — atlét*. Podobný vzťah je aj v názve *protilietadlové delostrelectvo — protilietadlový delostrelec*.

Napokon treba ešte pripomenúť, že nie vždy sa zachováva dvojčlennosť v takýchto názvoch osôb. Najmä v hovorovejších útvaroch sa používa len jedno, pravda, sémanticky najviac zaťažené slovo z dvojice. Raz to býva podstatné meno, napr. *vodné pólo — pólista* (lebo nejde o iné pólo), inokedy to býva podstatné meno utvorené od prídavného mena, napr. *pozemný hokej — pozemkár* (nie *pozemný hokejista*), *interná medicína* (resp. aj *vnútorné lekárstvo*) *— internista, anorganická chémia — anorganik, silikátová chémia — silikátnik*. Pravda, od *zubné lekárstvo* sa už netvorí *dentista*, lebo toto pomenovanie je už okupované pre zubného technika.

Zo všetkých príkladov, ktoré sme v tejto štúdii uviedli, vidieť základnú črtu slovotvornej štruktúry slovenských slov: odvodzovanie príponami. Táto tendencia je taká silná, že preráža i do chápania prevzatých slov i mnohých slov, ktoré sa doteraz traktovali ako zložené. Ba chápanie pomenovaní ako odvodených preniká aj do mnohých dvojslovných pomenovaní.

EŠTE O FORMÁLNYCH ZDROBNENINÁCH — EXPRESÍVACH

Matilda Hayeková

Zdrobneninami, pravými i nepravými čiže formálnymi, zaoberali sme sa už v diskusnom príspevku Deminutíva v slovníku, ich štylistické označenie a využitie (SR XXI, 1956, 76—79). V našej slovníkovej praxi sa však dosiaľ neujal návrh označovať deminutívne formy látkových pomenovaní typu *dohánik, čajík, kávička, mäsko, vodička, hodvábik* ako expresíva skratkou *expr.*

Podobná problematika je aj pri formálnych zdrobneninách označujúcich nejaký časový úsek, miery a váhy, napr. *hodinka, polhodinka, minútka, rôčik, poldecík, litrík, osminka* (kg). Na pomenovania časových úsekov, vyjadrené formálnymi zdrobneninami, upozornila nás štúdia S. S. Pľamovatej O gramatickom charaktere a klasifikácii podstatných mien s deminutívno-expresívnymi sufixami v súčasnom ruskom jazyku[1] (Russkij jazyk v škole 1955, č. 6, 4—11). Autorka sa v nej zásadne stavia proti tradičnému označovaniu slov *časik, godik, minutka; čajek, kofejek, moločko, kolbasok* skratkami *umenš.* (t. j. naše *zdrob.)* alebo *umenš. lask.* (t. j. naše *zdrob. expr.*). Podľa nej uvedené zdrobnené podoby nesúvisia s chápaním rozmerov predmetu, ale so snahou po expresívnom vyjadrovaní. V tomto s autorkou súhlasíme, lebo *hodinka* skutočne znamená tak isto 60 minút ako *hodina* a *rôčik* je tak pomenovaním pre 12 mesiacov ako aj *rok,* pravda, z hľadiska istého postoja toho, kto pomenúva, z hľadiska citového postoja.

Ak za pravé zdrobneniny pokladáme slová, ktorých významová náplň sa kryje s predstavou menšieho rozmeru veci — vzhľadom na predmet pomenovaný tvarom základného slova (čo možno vyjadriť aj opisom: kúsok, kúštiček = malý kus; čiastočka = malá čiastka; stolík = malý stôl; chalúpka = malá chalupa; dierka, dieročka = malá diera; kožtička = tenká koža; ranka = malá rana); potom slová typu *čajík, vodička, hodvábik, súkenko, rôčik, minútka* nie sú zdrobneninami v pravom slova zmysle, ale iba expresívami, veď nepomenúvajú ani menšie množstvo, ani menšie rozmery ako základné slová. Deminutívne formy podstatných mien *čaj, voda, hodváb, súkno, rok, minúta* označujú veľmi subjektívne chápanú a so štylistic-

[1] *O grammatičeskoj prirode i klassifikaciji imen suščestviteľnych s umenšiteľno-ekspressivnymi suffiksami v sovremennom russkom jazyke.*

kým prifarbením vyslovenú kvalitu tej ktorej látky alebo subjektívny postoj k nejakému časovému úseku. Ich deminutívna podoba je len formálnym prostriedkom na odlíšenie expresíva od základného slova.

Ako sme už v spomenutom diskusnom príspevku v SR uviedli, v pripravovanom slovníku ÚSJ SAV budeme mať pre pravé i nepravé zdrobneniny niekoľko skratiek: *zdrob.; zdrob. expr.; oslab., iron.* Látkové pomenovania a názvy časových úsekov s deminutívnou formou označujeme *zdrob. expr.* Pridŕžame sa tým tradície, ale dopúšťame sa pritom nedôslednosti. Keď sme totiž pri slovách typu *učitelík, pisárik; hlupáčik, somárik* upustili od dvojitého označenia, teda osobitne formy a osobitne štylistickej charakteristiky slova, keď ich neoznačujeme *zdrob. iron.* alebo *zdrob. oslab.*, ale proste *iron.*,[2] prípadne *oslab.*,[3] mali by sme aj typy *mliečko* a *rôčik* označovať len skratkou *expr.* Veď pri pomenovaniach typu *mliečko* vôbec nejde o vyjadrenie malého množstva, ale o upozornenie na dobrú kvalitu mlieka, prípadne o naznačenie osobnej sympatie k tomuto nápoju.

Že pri slovách typu *čajík, mliečko, pivko, vínko, hodvábik, súkenko* skutočne nejde o pomenovanie malého množstva, ale o expresívne pomenovanie, pričom sa najčastejšie myslí na kvalitu, to nám najlepšie dokážu doklady s kontextom.

Napr. zdrobnenou formou pomenúvame jedlá: a) keď ich ponúkame deťom, b) keď chceme vyzdvihnúť ich dobrú kvalitu:

a) A nechcela by si m e d í k a s koláčom? (Jesenská) — V lete včielka bzučalka m e d í k nosí do úľa. (Bendová) — P o l i e v o č k a bude z vody, tá ti veru nezaškodí. (Bendová) — Daj mi c h l e b í k a so soľou a č a j í k a. (Jesenská) — Janko ... volal: Mamička, kde je moja k á v i č k a? (Šteinhíbel)

b) V Skalici, pri červenom v í n k u a povestnej husacine dobre sa žilo. (Škultéty) — Večera bola chutná i v í n k o dobré a tak nemohla vystať ani živá nálada. (Čajak) — Jánošík za stolom v í n e č k o popíja. (Botto) — Dobre mi šlo, ale panské chúťky, v í n e č k o, kartičky ma zvábili. (Jesenský)

Čisto citové prifarbenie slov *medík, kávička, čajík* vyznieva aj z týchto dokladov:

A tebe m e d í k tečie z pier. (Rázus) — Nechajte si, chlapci, m e d í k i cigarety, zídu sa vám. (Tomaščík) — Rozveselila ich k á v i č k a, ktorú Mande doniesla v poriadnych šálkach. (Kukučín) — Len k sestre na č a j í k chodieval rád. (Rázusová-Martáková)

Formálnou zdrobneninou *vodička* sa vyjadruje: a) *dobrá kvalita* vody alebo citový postoj sympatie k vode (ako pri väčšine látkových pomeno-

[2] M. Š a l i n g o v á, *K štylistickej charakteristike slov v normatívnom slovníku*, SR XX, 1955, 47.

[3] Š. P e c i a r, *Zpráva pre oponentské konanie o Slovníku slovenského jazyka* SAV, *1956, 24* (rukopis).

vaní); b) v prenesenom vyzname — *zlá kvalita* nejakej tekutiny a c) je to hovorové (trocha zľahčujúce) pomenovanie liekov i krášliacich prostriedkov. Vo všetkých troch prípadoch je *vodička* expresívom.

Tieto rozdiely sa nám najlepšie ukážu zase na dokladoch z literatúry:

a) V o d i č k a je taká dobrá. (Moric)

Citový postoj — sympatia k vode je zas vyjadrená slovom *vodička* v týchto dokladoch:

Teč, v o d i č k a nekonečná, silou napoj hustú sieť! (Rázusová-Martáková) — Slniečko sa spúšťa... dolu k úžľabine, kde v o d i č k a crčí. (Plávka)

b) A dobré, nezberané [mlieko] so smotánkou, kým my sa musíme uspokojiť s belasou v o d i č k o u. (Zúbek) — Mal plný žalúdok a veruže nie cigóriovou v o d i č k o u. (Felix — preklad) — Ešte aj atrament bol voľakedy lepší — zahundral — teraz majú iba také pletky, oné, v o d i č k y beláskavé. (Krno)

c) Ľud v kampe je zdravý, hoci nepotrebuje mnoho v o d i č i e k na umývanie úst. (Kukučín) — Dal [lekár] Šurinke recept na v o d i č k u, ktorou si mala vyplakovať rozboľavené ústa. (Zguriška) — Hlavy sa im leskli už či od pomády alebo v o d i č i e k. (Kukučín)

Z uvedeného vychodí, že zdrobnené tvary látkových mien sa používajú len vo familiárnom štýle — s cieľom vyjadrovať sa expresívne alebo zdôrazniť dobrú a niekedy aj zlú kvalitu. Podobnú expresívnu funkciu — naznačiť dobrú kvalitu — majú zdrobnené tvary podstatných mien aj v detskej reči. Teda v oboch prípadoch jasne ide o expresíva, ktoré sú formálnymi zdrobneninami.

Obdobne je to aj pri slovách *trávička, pašička,* ktoré tiež nie sú pravými zdrobneninami, lebo nepomenúvajú nič menšieho, než je *tráva* a *paša.* Sú to iba expresíva s deminutívnou príponou, napr.:

Bola som v hájičku, žala som t r á v i č k u, duša moja. (Ľudová pieseň) — Nechal [Pódi] hrýzť p a š i č k u koňom. (Timrava)

Zaujímavý je stav pri hromadných menách s deminutívnou koncovkou. Zdrobnená forma sa ani tu vždy nekryje s obsahovou náplňou deminutíva. Napr. slovom *hrášok* nerozumieme drobný hrach, ale *zelený, čerstvý, hrach* (hrášková polievka — zo zeleného hrášku; hrachová polievka, kaša — zo suchého hrachu). Slovo *piesoček* však už charakterizuje — pravda, len v expresívnom kontexte — jemný piesok.

Naproti tomu expresívne prifarbené zdrobnené formy pomenovania časových úsekov sú bežné len pri citovom vyjadrovaní:

Spala r ô č e k, tri mesiace a jeden týždeň. (J. Kráľ) — Ale na to si ešte dáky r ô č i k počkáš. (Zguriška) — Zabili môjho sokola, čo som s ním r ô č i k ne-

bola. (Plávka) — Ja som sa len r ô č i k-dva v Oberwalde obracal. (Tatarka) — Aj keď mu r ô č k o v pribudlo, rastom zaostával za rovesníkmi. (Moric)

Podobne ako expresívum *rôčik* využíva sa aj formálne deminutívum *polhodinka.*

Za krátku p o l h o d i n k u odišiel. (Jégé) — K tesnému mostu je už nie ani p o l h o d i n k a. (Plávka)

Pravými zdrobneninami nie sú ani deminutívne tvary slov vyjadrujúcich nejakú časť z rozdeleného celku: *pätinka* je práve toľko ako *pätina, tretinka* ako *tretina, osminka* (napr. masla) ako *osmina.* Sú to v podstate synonymá a pri ich striedavom používaní hrá dôležitú úlohu vzťah hovoriaceho k pomenovanej veci — čiastke. Keď bol niekto spokojný s pätinou majetku, hovoril o *pätine.* Ak sa mu to málilo, zľahčujúco hovoril o *pätinke.* Takto môžu mať dve osoby dva odlišné subjektívne názory na dve objektívne rovnaké množstvá niečoho. Čo sa množstva týka, synonymá sú aj *liter* a *litrík* i *pol deci* a *pol decík* v spojeniach: *l i t e r mlieka* a *l i t r í k vína, vínka, p o l d e c i smotany* a *p o l d e c í k páleného.* Pri voľbe pomenovania ide len o čiste subjektívny vzťah hovoriaceho k tekutine, z ktorej dané množstvo kupuje alebo užíva.

Vo všetkých týchto prípadoch ide len o formálne zdrobneniny, lebo tak pri menách látkových, ako aj časových a mierových zdrobnenosť prakticky a logicky nie je možná.

Do istej miery je problematické aj označenie niektorých slov skratkami *zdrob. expr.* vedľa seba — pri pomenovaniach typu *hrebienok, hrdielko, krídelko, ručička, šatôčky, topánočky.* Veď tieto slová nemusia byť vždy súčasne aj zdrobneninou, aj expresívom. Lebo nie v každom kontexte sa používajú s expresívnym prifarbením. Ako expresíva nepredstavujú nič malého, ale skôr niečo milého, pekného, sympatického; napr. a) *šatôčky* = malé, detské šaty, b) *To sú krásne šatôčky!* (o dámskych, ale len vo familiárnom štýle). Skratka *zdrob. expr.* nie je celkom presná; malo by byť *zdrob. i expr.* alebo *zdrob. al. expr.,* prípadne *zdrob., expr.*

Skratka *zdrob. expr.* je na mieste len pri sekundárne odvodených deminutívach ako *hrnčiček, nožička, nožíček, záhradôčka.* Vo veľkom slovníku bude treba pri slovách typu *topánočka, papučka, hlavička, rúčka, očká* uvádzať doklady na obe použitia: a) štylisticky neutrálne, teda základné — zdrobnené a b) expresívne. Názorne nám to dokážu napr. doklady pri slovách *hrdielce* a *hrdielko:*

h r d i e l c e: a) *zdrob.* malé, úzke, tenké, slabé hrdlo, hrdielko: *Zrazu h r d i e l c a m i zaplesá všetkých vtáčkov.* (Hviezdoslav) — *Trilky drobných h r d i e l e c nevedeli mu nahradiť iné radosti.* (Figuli) — *Ignác vdýchol svoju vôľu do úzkeho h r d i e l c a klarinetu.* (Gabaj) — b) *expr.* milé, pekné hrdlo: *Na belavô h r d i e l c e [dievky] stužku zakosili.* (J. Kráľ)

Podobne je to aj so synonymom *hrdielko:*

h r d i e l k o a) *zdrob.* malé, tenké, úzke, slabé hrdlo, hrdielce: *Všetky deti osady... kolembali veľkými hlavami na tenkých h r d i e l k a c h.* (Fr. Kráľ) — *... krčahy s úzkym h r d i e l k o m...* (Chrobák) — *Organ h r d i e l k a m i píšťal neprestajne dýcha na obrazy.* (Gabaj) — b) *expr.* milé, pekné alebo úbohé hrdlo: *Spieval by ja spieval, že by len tak znelo, keby ma h r d i e l k o moje nebolelo.* (J. Kráľ) — *Adela sa smiala svojím hlasným, metalickým smiechom, len tak zvonilo jej v h r d i e l k u a upomínalo na klokot slávičí.* (Vajanský)

Nadhodená problematika si zaslúži pozornosti. Bolo by hádam vhodné uvažovať o zavedení niektorých zmien štylistického označenia slov (i proti tradícii) — ak aj nie pre stredný slovník (ktorý je už v tlači), teda aspoň pre chystaný veľký slovník SAV.

POZNÁMKY O PRÍBUZENSKÝCH NÁZVOCH *BRATANEC, BRATRANEC* ATĎ.

Adolf Z á t u r e c k ý

K článku M. Hayekovej uverejnenému v Slovenskej reči (XXII, 1957, 124—127) podávam tieto poznámky:

Termíny *bratranec, sesternica, synovec* boli vysvetlené v Právnickom terminologickom slovníku (Bratislava 1951) v súhlase s rozhodnutiami komisií pre právnu terminológiu. Prvá z týchto komisií fungovala v rokoch 1942—1944, druhá v rokoch 1947—1951; na ich zasadnutiach sa zúčastňovali aj zástupcovia Matice slovenskej.

Všetky spisy týchto komisií údajne boli odovzdané svojho času Povereníctvu školstva, a týmto Slovenskej akadémii vied.

Aby som uľahčil prácu redakcie Slovníka slovenského jazyka, predkladám termíny, o ktorých je reč, a aj iné, ktoré — v súvislosti s nimi — môžu prichádzať do úvahy z hľadiska právnickej terminológie, a to ako výsledky rozhodnutia spomenutých komisií.

Aby sa dalo porovnať, že *bratranec* a *bratanec,* ďalej *sesternica* a *sestrenica* sú rôzne termíny a že len *synovec* a *bratanec,* ďalej *neter* a *bratanica,* resp. *sestrenica* sú termíny synonymné, uvádzam rozhodnutia komisií pre právnu terminológiu:

brat (lat. frater) — súrodenec mužského pohlavia;

bratanec, pozri heslo *synovec;*

bratanica, pozri heslo *neter;*

bratranec (lat. consobrinus, fr. cousin) — nesprávne: bratanec; *bratranec* a *sesternica* vyjadrujú príbuzenský pomer medzi deťmi súrodencov; strýčny, ujčený, tetčený brat; strýcov, ujcov, tetin syn;

neter — bratanica (lat. fratris filia); sestrenica (lat. sororis filia), bratova dcéra, sestrina dcéra;

sesternica (lat. consobrina, fr. cousine) — strýčna, ujčená, tetčená sestra; strýcova, ujcova, tetina dcéra;

sestra (lat. soror) — súrodenec ženského pohlavia;

sestrenec, pozri heslo *synovec;*

sestrenica, pozri heslo *neter;*

strýc (lat. patruus) — otcov brat;

stryná (lat. patrua) — strýcova manželka;

syn (lat. filius) — dieťa mužského pohlavia;

synovec — bratanec (lat. fratris filius); sestrenec (lat. sororis filius), bratov syn, sestrin syn;

teta — otcova sestra (lat. amita), matkina sestra;

ujčiná (lat. avuncula) — ujcova manželka;

ujec (lat. avunculus) — matkin brat;

vnúčatá (vnúčence) — synove alebo dcérine deti;

vnučka (lat. neptis) — synova alebo dcérina dcéra;

vnuk (lat. nepos) — synov alebo dcérin syn.

Vzťahy medzi súrodencami a ich deťmi možno názorne vyjadriť nasledujúcou tabuľkou. V tabuľke sú menami *Jozef, Martin, Viera* a *Eva* označení súrodenci, zdrobnenými menami na rovnakú začiatočnú hlásku mená ich detí. Teda *Jozef* má deti *Jožka* a *Janku, Martin* má *Martinka* a *Marku, Viera* má *Viktorka* a *Vierku, Eva* má *Edka* a *Evku.*

Jozef	strýc	synovec (bratanec) *Martinko* neter (bratanica) *Marka*
	ujec	synovec (sestrenec) *Viktorko, Edko* neter (sestrenica) *Vierka, Evka*
Martin	strýc	synovec (bratanec) *Jožko* neter (bratanica) *Janka*
	ujec	synovec (sestrenec) *Viktorko, Edko* neter (sestrenica) *Vierka, Evka*
Viera	teta	synovec (bratanec) *Jožko, Martinko* neter (bratanica) *Janka, Marka*

		synovec (sestrenec) *Edko* neter (sestrenica) *Evka*
Eva	teta	synovec (bratanec) *Jožko, Martinko* neter (bratanica) *Janka, Marka* synovec (sestrenec) *Viktorko* neter (sestrenica) *Vierka*

Z tabuľky vidieť, že napr. *Jozef* je strýcom *Martinkovým* a *Markiným,* ujcom *Viktorkovým, Edkovým, Vierkiným* a *Evkiným,* z druhej strany, že *Martinko* je synovcom (bratancom) *Jozefovým, Marka* neterou (bratanicou) *Jozefovou* atď.

Bratanci a *sestrenci* sú teda bratovi a sestrini synovia, *bratanice* a *sestrenice* sú bratove a sestrine dcéry. Deti súrodencov vo vzájomnom vzťahu, teda *Jozefko, Martinko, Viktorko* a *Edko* sú bratranci, *Janka, Marka, Vierka* a *Evka* sú sesternice.

Komisie rozhodli, že rozlišovanie *synovec — bratanec — sestrenec,* resp. *neter — bratanica — sestrenica* z právnickoterminologického hľadiska nie je potrebné; všade treba používať len *synovec,* resp. *neter.*

Pravdaže, spomenuté názvy *bratanec, bratanica, sestrenec, sestrenica* bude treba uviesť v normatívnom Slovníku slovenského jazyka — avšak s náležitým vysvetlením a s poznámkou, že pre potreby právneho styku pokladá sa za účelné používať len názvy *synovec* a *neter.*

Z príkladov uvedených v článku M. Hayekovej nevysvitá, aké rodinné vzťahy sa tam označujú termínmi *bratranec, bratanec, bratanica, sestrenica, sesternica;* to by sa azda dalo zistiť len z úplného kontextu, z ktorého sú len časti citované. Záver vyvodený v odseku 5 na str. 125 článku [hovorí sa tam o tom, že do Viedne často prichodil dr. Janko Šafárik, bratanec (bratov syn) Pavla Jozefa]: nezdá sa byť správnym.

Pre zaujímavosť podotýkam, že v Czamblovej Rukoväti (T. Sv. Martin 1919) na str. 268 je uvedené toto: *bratanec,* bratov syn, komu som ja strýk, on je mne bratanec.*

---

* Poznámka redakcie. — JUDr. Adolf Záturecký, známy a zaslúžilý pracovník v odbore právnej terminológie, objasňuje vznik príslušných hesiel v Právnickom terminologickom slovníku. Treba však poznamenať, že v súčasnom spisovnom jazyku slová *bratanec* a *bratranec* sa už hodnotia ako synonymá a že vo význame lat. consobrinus (fr. cousin) dáva sa prednosť podobe *bratanec.* K nedorozumeniu nemôže dôjsť, keďže v inom význame (fratris filius) sa používa slovo *synovec.* — Tabuľku rodinných vzťahov po dohode s autorom skrátila a upravila redakcia.

ZNOVU K DISKUSII O TERMÍNOCH *SLOVENIKUM, SLOVÁKUM*

Izidor Kotulič

Diskusiu o termínoch *slovenikum* a *slovákum* vyvolal A. A. Baník článkom Prečo „slovákum", a nie „slovenikum" (Knižnica VII, 1955, 38—39). Baník tu navrhuje termín *slovákum,* ktorým sa podľa neho jednoznačnejšie pomenúvajú rukopisné, tlačené a vecné objekty, majúce priamy alebo nepriamy vzťah k Slovensku alebo k Slovákom, kým termínom *slovenikum* sa zároveň označujú aj kultúrne objekty slovinské.

J. Horecký v príspevku Slovákum či slovenikum (SR XX, 1955, 192) aj v replike na Dvončov diskusný príspevok (SR XX, 1955, 369—371) síce uznáva, že termín *slovenikum* je významovo nepresný a nejedn. označný, avšak ako závažnú námietku proti termínu *slovákum* uvádza ťažkosti, s ktorými sa stretávame pri zaraďovaní termínu *slovákum* do slovenského deklinačného systému, najmä pri tvaroch plurálových: n. pl. *slováka,* g. pl. *slovák.*

L. Dvonč v diskusnom príspevku Ešte o termín. och slovákum — slovenikum (SR XX, 1955, 368—369) prikláňa sa k Baníkovmu návrhu *slovákum* práve pre jeho presnosť a jednoznačnosť — označuje len kultúrne objekty týkajúce sa Slovenska alebo Slovákov —, pričom neberie ohľad na ťažkosti, ktoré vznikajú pri ohýbaní tohto termínu.

Horecký v replike na Dvončov príspevok (SR XX, 1955, 369—371), operujúci dôvodmi presnosti, jednoznačnosti a nosnosti, nie však argumentmi jazykovými (systémovosť a priezračnosť), nadhadzuje ako logickejšiu podobu *slovakikum.* Dvonč v odpovedi na repliku (tamže, 371) uznáva Horeckého výhrady proti podobe *slovákum* a je ochotný prijať odôvodnenejší termín *slovakikum.* V závere svojej odpovede dáva však na uváženie aj podobu *slovacikum.*

V našej poznámke si chceme všimnúť práve termín *slovacikum.*

V tejto podobe by termín vyhovoval požiadavke presnosti a jednoznačnosti, bol by systémový v tvorení i skloňovaní a významovo priezračný. Sufixom *-ikum* sa totiž celkom pravidelne tvoria termíny na označenie kultúrneho objektu temer od všetkých mien označujúcich príslušníkov národa, napr. *bohem-ikum, polon-ikum, rus-ikum, belorus-ikum, ukrain-ikum, serbocroat-ikum, macedon-ikum, german-ikum* atď. Ťažkosť pri novom termíne *slovacikum* by bola iba v tom, že na rozdiel od slov *slovakista, slovakistika,* ktorých odvodzovací základ ostáva nezmenený, v slove *slovacikum* sa koncová spoluhláska odvodzovacieho základu *k* mení na *c* (máme tu alternáciu *k/c*). Toto rozdielne správanie sa odvodzovacieho základu v prípade *slovakista* a *slovacikum* ľahko pochopíme, keď si porov-

náme výskyt sufixu *-ista* a *-ikum*. Kým sufix *-ista* už celkom zdomácnel, takže sa pripína nielen k cudziemu, ale aj k domácemu odvodzovaciemu základu: *husl-ista, traktor-ista, motor-ista* . . ., sufix *-ikum* sa ešte jasne pociťuje ako cudzí — neudomácnený, a preto tu dochádza v odvodzovacom základe k alternácii práve tak ako pri substantívach typu *slovacita, periodicita.*

I keď Horeckým navrhovaná podoba *slovakikum* sa ukazuje v porovnaní so slovami *slovakista, slovakistika, slovakistický* systémovejšou práve preto, že sa koncová spoluhláska odvodzovacieho základu nemení, predsa sa nám pri slove so sufixom *-ikum* zdá odôvodnenejšou podoba *slovacikum,* a to tým viac, že sa aj v zahraničnej slavistickej literatúre bežne používa (porov. Index vocabulorum et nominum, Studia slavica I, 1955).

Termín *slovacikum,* ako sme ukázali, je celkom systémovo utvorený, možno ho aj ľahko deklinačne obmieňať; je presný i významovo priezračný a svojou alternáciou koncovej spoluhlásky odvodzovacieho základu nie je ojedinelý, ale celkom dobre zapadá do skupiny slov *slovacita, slavicita, periodicita.*

Záverom chceme zdôrazniť, že kvôli terminologickej presnosti a jednoznačnosti treba upustiť od pomerne zaužívaného termínu *slovenikum* nielen preto, že nie je celkom jednoznačný — môže označovať aj slovinské kultúrne objekty —, ale aj preto, že v zahraničnej slavistickej literatúre sa termín *slovenicum* používa výhradne na označenie slovinských kultúrnych objektov. V citovanej slavistickej revue Studia slavica I, 1955, ktorá vychádza v Budapešti, slovinské kultúrne objekty sa označujú termínom *slovenicum* (v skratke *slv*), kým slovenské kultúrne objekty sa označujú termínom *slovacikum* (v skratke *slc*).

Aj Baníkom navrhovaný termín *slovákum* treba odmietnuť pre jeho nesystémovosť, ťažkosti pri skloňovaní a konečne aj pre jeho novosť, nezaužívanosť — používa ho iba autor a jeho najbližší spolupracovníci.

Nový termín s l o v a c i k u m spája v sebe všetky požiadavky, ktoré sa na termín kladú: je terminologicky presný, jednoznačný, významovo priezračný a systémový. A k tomu získal si už „domovské právo" aj v zahraničnej slavistickej literatúre, a preto sa sám odporúča.

GEJZA HORÁK, NÁREČIE POHORELEJ. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1955. Strán 250. Cena Kčs 18,—.

Autor spracúva nárečie obce, založenej len r. 1612 osadníkmi z jazykového územia poľského a ukrajinského, ktorí sa dostali do styku so stredoslovenským nárečím. Výsledkom symbiózy týchto troch jazykových systémov je dnešné pohorelské nárečie, ktoré má veľmi zvláštny charakter. G. Horák mal predpoklady vniknúť do štruktúry tohto nárečia a analyzovať ho spôsobom ozaj vhodným.

Po úvodných slovách opisuje a rozoberá zvukový systém nárečia. Najprv podáva fonetickú charakteristiku hlások, ktorú treba pokladať za výstižnú, a potom podáva jasný a zreteľný obraz o fonologickej štruktúre nárečia. Vidno, že autor suverénne zvládol materiál a vedel ho vyložiť. Tak preukázal rovnoprávnu užitočnosť fonetického i fonologického aspektu na zvukový inventár nárečia tohto i nárečia vôbec. Bez presného pozorovania zvukového charakteru hlások a bez ich fonetického vymedzenia nebolo možné prísť na fonologickú sústavu hlások. A naopak, bez fonologického usústavnenia hlások fonetický inventár by pripadal ako komplex zvukov, ktorých funkcia by zostala zastretá.

Horákovi sa podarilo, zdá sa, bez rezervy odhaliť funkčnú hodnotu samohlások aj ich kombinatórnu podmienenosť. Jasne formuluje fonologický obsah samohlások a ich kombinatórne varianty. Pri spoluhláskach podarilo sa mu takisto jasne vystihnúť fonologické vzťahy. Došiel k tomu dobrým fonetickým postrehom a značne široko založenou úvahou o frekvencii foném, o ich striedaní a zoskupovaní. Túto stránku Horákovej práce treba hodnotiť ako vynikajúcu a originálnu. Ale aj opis výskytu jednotlivých foném je jasný, dokladový materiál hojný a jednotlivé úsudky zrelé. Niektoré nedostatky vyplývajú skôr z unáhlenej štylizácie ako z nedostatku preniknutia vlastnej problematiky.

K hláskoslovnej časti len niekoľko poznámok viac-menej metodologických. Pohorelské nárečie sa vyformovalo z troch zložiek: poľskej, ukrajinskej i stredoslovenskej. Autor pri opise mnohých zjavov sa odvoláva aj na spisovný jazyk slovenský, ktorý sa na spomenutej amalgamizácii nezúčastnil, možno povedať, vôbec. Preto nárečové zjavy pohorelské možno síce porovnávať so stavbou v spisovnom jazyku slovenskom, ale toto porovnanie nie je organické. Správne by bolo — a na mnohých miestach Horák to aj robí — odvolávať sa na horehronské, príp. gemerské nárečia, s ktorými Pohorelci boli v životnom styku. Tieto slovenské nárečia predstavujú porovnávaciu bázu, o ktorú sa bolo treba dôsledne opierať a ktorá mala byť východiskom porovnávania v úzkom slova zmysle. Bizarne pôsobí tento zreteľ na spisovnú slovenčinu pri opise výskytu samohlásky *y*. V knihe sa totiž hovorí, že *y* sa vyskytuje „v tých istých pozíciách ako v spisovnej slovenčine. Jeho účasť vo výstavbe zvukovej podoby slov je však väčšia ako jeho pravopisná prítomnosť v slovenčine . . .“ (29). Myslím, že takýto postup je v tejto práci nevhodný. Skôr sa malo poukázať na zhodu s poľštinou.

Horák zisťuje (19), že sa v pohorelskom nárečí vo väčšine vyslovujú „predopodnebné okluzívy *t* a *d*. Pri nich nerobí jazyk záver alveodentálny, ale iba alveo-

lárny, tvorený končekom jazyka kolmo k alveolárnemu hrbolku ...“ No na str. 31 a 32 spoluhlásky *t, d* zaraďuje už do radu alveodentálnych spoluhlások spolu s *n, l, r*. Na str. 34 však znovu hovorí, že „výslovnosť *t, d* iba končekom jazyka, ktorý sa kolmo pritláča k prednému podnebiu, teda záverom alveolárnym ... netvorí dištinktívnu vlastnosť“. Je síce pravda, že vzťah tohto pohorelského *t, d* vo vzťahu k *ť, ď, s, z* atď. je obdobný ako v stredoslovenských nárečiach, ale bolo treba povedať jasne, či *t, d* sú palatály, či alveoláry a či alveodentály. Mohli by sa azda čo do artikulačného miesta označiť celkom dobre za apikálne palatály, ktoré stoja v mäkkostnom protiklade k predojazyčným palatálam *ť, ď*. Symetria systému by pripúšťala takúto charakteristiku, pretože paralelne existujú aj tvrdé (temné) apikálne palatály *š, ž, č, ǯ* proti mäkkým predojazyčným palatálam *ŝ, ẑ, ĉ, ǯ*. Tejto terminologickej nepresnosti sa bolo možno vyhnúť. Horáka odradilo od termínu „tvrdé palantály“ asi to, že sa obyčajne palatálne spoluhlásky pokladajú súčasne aj za mäkké. No mal uvážiť, že tu ide o obdobný (ale opačný prípad), ako keď labiály *p, b, m, v* a veláry *k, g, x* pokladané všeobecne za tvrdé, majú svoje mäkké protiklady *p', b', m', v', k', g', x'*. Príznak mäkkosti nezávisí od artikulačného miesta, ale od postavenia resp. od činnosti jazyka, ktorá musí byť pri všetkých mäkkých spoluhláskach v zásade rovnaká, ak má produkovať korelačný príznak toho istého charakteru. V súhlase s fonetickou charakteristikou mal autor spoluhlásky *t, d, n, l, r, č, ǯ, š, ž* i *ť, ď, ň, ľ, r', ĉ, ǯ, ŝ, ẑ* označiť so zreteľom na artikulačné miesto za palatálne, a to prvé ako apikálne a druhé ako predojazyčné jednak ako záverové a jednak ako úžinové (sykavé). Ako alveodentálne by figurovali potom len tvrdé *s, z, c, ʒ* a mäkké *s', z', c', ʒ'*. Potom by, pravda, chýbal rad záverových alveodentál, resp. dentál, ale ten nevyhnutne existovať nemusí. Potom by schéma vyzerala trošku ináč:

labiálne		f, v, p, b, m f', v', p', b', m'
alveodentálne		s, z, c, ʒ s', z', c', ǯ'
	úžinové	š, ž, č, ǯ
palatálne		ŝ, ẑ, ĉ, ǯ
	záverové	t, d, n, l, r j', t', d', n', l', r'
velárne		x, h, k, g x', h' k', g'

Keďže mäkkostná spoluhlásková korelácia je rozložená na celom spoluhláskovom inventári ako vlastnosť korelačného príznaku druhého stupňa, potom nemožno prenášať pojem vlastnosti zúženého rezonátora len na dvojice *t-ť, d-ď, n-ň, l-ľ*, ako to robí Horák podľa E. Paulinyho (41). Potom by sa musel chápať protiklad mäkký — tvrdý ako nezúžený — zúžený rezonátor vo všetkých lokalizačných radoch, čo je, pravda, vylúčené. Protikladový habitus stredoslovenský je iný ako pohorelský a všetko to, čo platí v strednej slovenčine, neplatí aj v pohorelskom nárečí.

Nemožno súhlasiť s vývodom, že „prítomnosť tónu pri *l, r* podmieňuje v istých pozíciách ich slabikotvornú funkciu" (33), pretože tón je prítomný pri všetkých znelých spoluhláskach. Nie tónový príznak, ktorý je pri *r, l* vlastne vlastnosťou porovnávacieho základu, ale najmä nedokonalý záver, správnejšie azda neúplný záver, ktorý spôsobuje, že *r, l* sú zo všetkých spoluhlások najzvučnejšie, uschopňuje *r, l* byť nositeľom slabičnosti. Ide tu teda zo strany autora o nie dosť hlboko uváženú štylizáciu. Veľmi zaujímavý je však údaj, že sa slabičné *r̥, l̥* vyskytuje aj namiesto slabík *ri, ry, ly: str̥na, str̥k* (stryná, strýk), *skr̥ť* (skryť), *Kr̥sta* (Krista), *Kr̥sťin* (Kristin), *ml̥n, ml̥nar, Ml̥nky* (mlyn, mlynár, Mlynky) popri znení s plným vokálom: *stryna, Krysta, mlyn* atď. Takáto hypertrofia *r̥, l̥*, ako správne chápe Horák (34), mohla vzniknúť len v substráte, v ktorom *r̥, l̥* nebolo pôvodné. Na hraniciach stredoslovensko-východoslovenských sa vyskytuje aj na Vyš. a Niž. Šuňave, vo Važci, vo Východnej v prípadoch ako *prniesťc* (priniesť), *prvat* (privat) a pod. Vo Vikartovciach existuje znenie *pervat,* v ktorom *er* je priamo z *r̥*. Na toto územie prišli kolonisti asi toho istého jazykového typu a azda skôr ako do Pohorelej, ale tí podľahli prenikavejšej slovakizácii. To sa týka aj obcí Vernár, Telgárt, Šumiac a iných na Horehroní a v Gemeri. V západnom Spiši kolonisti tohto typu boli asi aj v Kravianoch (inštr. sg. fem. *s tom dobrom ženom* — tak aj vo Vikartovciach a na Šuňavách) a v Kubachoch, kde dodnes zostal veľmi zaujímavý výrazný rozdiel medzi *s, z, c, ʒ* tvrdým, *s', z', c' ʒ'* palatalizovaným a *š, ž, č, ǯ* predopodnebným apikálnym a silne labializovaným (tak aj v Kravianoch). Okrem toho je tu viac zjavov spoločných všetkým týmto obciam *(mi̯aso, hovi̯ado)*. Bolo by treba špeciálne skúmať celé toto územie, ktoré sa rozkladá na rozhraní Liptova, Spiša, Gemera a Zvolenskej. Dostali by sme zaiste zaujímavý obraz o tom, ako z rozmanitých jazykových prvkov vznikli nové celky rozmanite odstupňované a štruktúrované. Pravda, musel by sa brať pritom ohľad na rôzny čas príchodu kolonistov, na ich množstvo a pod. Horák svojou monografiou o Pohorelej a charakteristikou nárečia Liptovskej Tepličky otvoril k takémuto štúdiu cestu.

Podobnú hypertrofiu spomína Horák pri substitúcii *g-h* (*cyhan, cyhaňiť* — cigán — str. 35).

Doplniť treba (38), že vo východoslovenských nárečiach proti stredoslovenskému *zver* je aj *ʒvir* popri *źverina, źvieratko /źveratko/źviratko*. Znenie *ʒvir* je priamou substitúciou poľsko-ukrajinského *zver,* ktoré je v Pohorelej.

Na samom začiatku str. 43 vypadol asi titulok „Neutralizácia niektorých spoluhláskových vlastností".

Pri slove *holdomaš* (str. 44) bolo treba uviesť aj maďarské znenie *áldomáš;* sotva možno pripustiť, že by sa tu protetické *h-* bolo vyvinulo „z pôvodnej neznelej hlasivkovej explozívy". V takýchto prípadoch tzv. ráz nebol pôvodný, ale štruktúra slovanskej slabiky vyžadovala zoskupenie konsonant — vokál čiže nezvučná — zvučná fonéma. Iná je otázka, prečo sa ako protetické fonémy používajú fonémy *h, j,* prípadne v češtine *v*.

Horák správil veľmi dobre, že vždy na konci ucelenejšej kapitoly charakterizuje nárečie Liptovskej Tepličky a že vyznačuje rozdielnosti medzi nárečím Pohorelej a nárečím Lipt. Tepličky. Škoda, že aspoň takto neporovnal nárečie všetkých obcí, o ktorých sme hovorili vyššie.

Horákovo tvrdenie, že v Lipt. Tepličke existujú asibilované *ť, ď,* a nie, ako tvrdí Małecki, *ć, ś,* možno podoprieť, že aj na Vyšnej a Nižnej Šuňave je silne asibilované *ť, ď* a okrem toho takéto *ť, ď* existuje aj v stredoslovenských nárečiach

v Liptove, ako zistil už Stanislav (Liptovské nárečia). Z vlastnej skúsenosti poznám silné asibilované *ť, ď* v nárečí Slovákov v Báčke (Juhoslávia). Porovnaj k tomu moje Nárečie troch slov. ostrovov v Maďarsku str. 325, kde uvádzam aj ďalšiu literatúru.

V druhej časti knihy sa preberá systematicky flexia podľa jednotlivých slovných druhov. Aj túto časť autor vypracoval svedomite s bohatým materiálom. Flektívny systém má vcelku rovnaké základné črty ako slovenský, pravda, s obmenami, ktoré majú hláskoslovný podklad.

Myslím, že inštr. sg. fem. (64) a osobných zámen (78) na *-om* stačí vyložiť rozkladom pôvodného nosového *-ǫ* > *o* + *m*. Sotva na túto zmenu pôsobil tvar inštr. sg. mask. a neutr. na *-ym, -ʾęm*. Uniformácia paradigiem natoľko nepostúpila, aby sa likvidovali rodové rozdiely celkom, keď práve rod bol organizačným činiteľom novej skloňovacej sústavy.

Tvar 3. os. pl. préz. *vʾeʒǫ, jeʒǫ* od slovies *vʾeďeť, jesʾť* vykladá autor zmenou *ď* > *ʒ* za podpory imperatívu a v snahe odlíšiť slovesá *vʾesʾť* — *vʾeďǫ: vʾeďeť* — *vʾeʒǫ* (99—100). Obidva tvary však nadväzujú bezprostredne na poľské znenie *wiedzą, jedzą*. Z goralských nárečí na Spiši poznám znenie: *wieʒom, jeʒom, daʒom*.

V rámci flexie preberajú sa aj príslovky, predložky, spojky a citoslovcia.

Pri opise flektívneho systému vystihuje autor aj jemné zjavy s rozmanitým využitím.

V časti o skladbe podáva autor vybrané kapitolky, v ktorých s jemným pozorovacím zmyslom poukazuje aj na štylistickú platnosť tvarov a syntagmatických útvarov. Všíma si poväčšine tie úseky skladby, v ktorých sú odlišnosti od spisovného jazyka. Bolo by sa aj tu žiadalo, aby bol za porovnávací základ vzal horehronské slovenské nárečia. Tak by sa pohorelské zvláštnosti črtali výraznejšie. V niektorých zjavoch je stav málo odlišný od slovenských nárečí.

Napokon autor vypočítava 45 znakov pohorelského nárečia (139—143) a 12 znakov, v ktorých sa odlišuje nárečie Lipt. Tepličky od nárečia Pohorelej. Svoje výsledky konfrontuje s údajmi M. Małeckého v 10 bodoch a dopĺňa ich.

V závere hovorí autor, že hneď od vzniku obce prvky poľské, slovenské a ukrajinské pôsobia na seba. Myslí, že slovenské prvky nezískavalo nárečie len zvonka, stykom so slovenskými ľuďmi susedných obcí, ale že od samého začiatku bývali v obci aj Slováci. V hláskoslovnej štruktúre a gramatike má nárečie zrejme poľské črty, naproti tomu slovník je úplne slovenský. Dodal by som, že aj syntax je úplne slovenská. Aspoň nenašiel som v nej nič, čo by bolo odchodné od slovenských nárečí. Pokiaľ ide o vzťah nárečia Pohorelej k nárečiu Lipt. Tepličky, autor myslí, že časť obyvateľov Pohorelej mala nárečie zhodné s nárečím Lipt. Tepličky.

V ďalšom pripája autor krátky slovník (asi 1000 slov), vlastné mená rodové, prídavkové, chotárne názvy a veľmi starostlivo zapísané, štylisticky hodnotné početné texty (187—234).

Horákova monografia je veľmi pekným výsledkom práce mladého a snaživého pracovníka. Horák ozaj hlboko prenikol do vnútornej štruktúry nárečia Pohorelej i Lipt. Tepličky a priniesol veľmi cenný príspevok do problematiky tzv. prechodných a miešaných nárečí. Preukázal, že je to problém zložitý, ktorý nemožno chápať iba ako problém jazykový, ale že ho treba brať zoširoka na úzadí spoločenských pomerov v najširšom slova zmysle. Ďalej preukázal, že tzv. miešaný dialekt v zásade nie je len kvantitatívnym súčtom dvoch alebo viac nárečových

zložiek, ale že všetky tieto zložky majú tendenciu vyrovnať sa navzájom a vytvoriť nový uzavretý systém. Pohorelské nárečie je klasickou ukážkou takejto amalgamizácie troch štruktúr v jednu novú uzavretú štruktúru.

J. Štolc

ZPRÁVA O ČINNOSTI ORTOEPICKEJ KOMISIE

Ešte podnes sa u nás výslovnostné chyby nepokladajú za taký priestupok v okruhu jazykovej kultúry ako chyby pravopisné. To vyplýva z nedoceňovania významu bezchybnej podoby hovorených jazykových prejavov a z neho vychádzajúceho jednostranného zacielenia jazykovej výchovy v škole na písanú formu reči. Na našich školách sa žiakom chybná výslovnosť nevyčituje dosť dôrazne, ba často sa im aj prehliada, len keď sú ich písomné práce bez závažnejších pravopisných chýb.

Aj v radoch jazykovedcov badať kde-tu nevšímavosť k otázkam pravidiel správnej výslovnosti, ktoré by sa časom mali stať tak záväzné ako pravopisné pravidlá. — Vypracovať takéto pravidlá je konečný cieľ práce ortoepickej komisie, ktorá vznikla pri Ústave slovenského jazyka SAV (pri oddelení pre spisovný jazyk).

Ortoepická komisia jestvuje už niekoľko rokov, no doteraz jej práca nebola dosť systematická. — Tu podávame krátku zprávu o jej činnosti v posledných dvoch rokoch.

Komisia sa doteraz zapodievala správnou výslovnosťou slovenských samohlások a dvojhlások: *a—á—ia, e—é—ie, i—í, o—ó—uo.* Zo záverov, ku ktorým sa v komisii došlo, stručne uvedieme len najzávažnejšie.

1. Samohláska *a* sa vyslovuje s nízkou (vertikálny pohyb) a strednou polohou jazyka (horizontálny pohyb). Osobitne sa zdôraznilo, že jazyk sa pri výslovnosti samohlások *a—á* nepomkýna dopredu a pery sa na ich výslovnosti nezúčastňujú (nezaokrúhľujú sa).

2. Samohláska *é* sa prakticky vyslovuje s tou istou polohou rečových orgánov ako *e*. Výslovnosť takzvaného úzkeho *é* (ako je napr. v maďarčine a vo francúzštine) je nesprávna.

V daktorých slovách je váhanie, ako vyslovovať spoluhlásky *d, t, n, l* pred *e*. V týchto slovách komisia navrhuje ustálenie takejto výslovnosti: *ďeptať, ďever, družšťevní, mesťečko, opaťera, opaťerňík* (slovo z básnickej reči), *sveďectvo, spoveďeľnica, žaťevní, cmiťer, aňenskí, paňenskí, geťeta, choľera, Eľena* — ale: *demikát* („ďemikát" môže vyslovovať na scéne postava z ľudu), *dereš, študentstvo, poveterní, teras, temer, terč, terem, vínečko, víteční, všeteční.*

3. V slovách, v ktorých je pri výslovnosti *d, t, n, l* pred *i—í* neistota, komisia je za ustálenie takejto výslovnosti: *ceľina, gaľiba, katoľík, ľiter, taľiga, Ťisovec* — ale: *Martin, nadísť (podísť, predísť), pijatika, Tisa, harmonika, minister, miništrant, nit, nitovať.* — Doteraz niet v komisii jednoty, pokiaľ ide o výslovnosť mena *Batizovce* a podst. mena *mezanín* (či s tvrdým *t, n* alebo s mäkkým *ť, ň*).

V prípadoch, v ktorých gramatická norma pripúšťa dve dlhé slabiky v slove bezprostredne za sebou (porušenie rytmického zákona), treba ako dlhé vyslovovať obe slabiky. Napr. 2. p. množ. čís. typu *báseň — básní* (nie „básni").

4. Slovenské dvojhlásky sa vyslovujú j e d n o s l a b i č n e. V dvojhláskach *ia, ie, iu* sa vyslovuje na začiatku polosamohláska *i*, ktorá sa v bežnom hodnotení

vo výslovnosti zhoduje so spoluhláskou *j*. Treba len dbať, aby pri nej nevznikol spoluhláskový šum. — V dvojhláske *uo* je na začiatku polosamohláskové *u̯* (o b o j p e r n é *v*). Výslovnosť s pernozubným *v* je nesprávna („kvoň").

Veľa sa diskutovalo o tom, či vyslovovať „vo u̯osmej" (triede), „vo u̯osťí" alebo *v‿u̯osmej, v‿u̯osťí*. Komisia je tu za nevokalizovanú predložku *v* a za s p l ý v a v ú výslovnosť (bez pauzy), teda za druhý uvádzaný spôsob: *v‿u̯osmej, v‿u̯osťí*.

Doteraz niet celkom jednotného postoja k výslovnosti samohlásky *ä* (otázka sa preberala na dvoch zasadaniach, a ostáva otvorená). Ale väčšina členov komisie zastáva náhľad, že v starostlivej reči — teda najmä v divadle, v rozhlase a v škole — treba vyslovovanie samohlásky *ä* požadovať.

Na schôdzkach komisie sa niekoľko ráz poukazovalo na potrebu zriadiť v Ústave slovenského jazyka SAV alebo na Univerzite Komenského fonetické laboratórium, v ktorom by sa mohla spisovná výslovnosť skúmať podľa potreby (v pochybných prípadoch) aj pomocou prístrojov a tak by sa vylúčilo subjektívne hodnotenie daktorých výslovnostných javov.

Výsledky práce ortoepickej komisie, ktorá predtým pracovala pod vedením riaditeľa ÚSJ Štefana Peciara a Antona Habovštiaka, sú stručne zachytené v Pravidlách slovenského pravopisu (z r. 1953). — Od 18. mája 1955 komisiu vedú Ján Borodáč, dekan Vysokej školy múzických umení, a Gejza Horák, vedecký pracovník Ústavu slovenského jazyka. Členmi komisie sú pracovníci ÚSJ, vysokoškolskí učitelia slovenského jazyka, členovia Národného divadla v Bratislave a zástupcovia Československého rozhlasu v Bratislave.

Ortoepická komisia zasadala v posledných dvoch rokoch len päť ráz. Ako vidieť, jej činnosť sa doteraz nerozvinula v takej miere, ako by si jej poslanie zaslúžilo, a to najmä pre neochotu niektorých členov mimo ÚSJ (ktorí nepokladali za potrebné zúčastňovať sa na schôdzkach).

Odteraz Slovenská reč bude o práci ortoepickej komisie referovať sústavne. — Prosíme čitateľov, aby k rozhodnutiam a návrhom komisie posielali svoje kritické pripomienky Ústavu slovenského jazyka.

G. Horák

ROZLIČNOSTI

Správne rozdeľovanie slov v slovenčine. Aj keď nemožno preceňovať pravopisnú stránku jazyka, jednako treba zdôrazniť, že pravopisu treba u nás stále ešte venovať značnú pozornosť. Často sa upozorňuje na nesprávnosti pri písaní interpunkčných znamienok, najmä čiarky. S ťažkosťami zápasia mnohí ľudia pri písaní veľkých písmen (najmä pri písaní vlastných mien). Na tieto nedostatky sa zvyčajne aj poukazuje. Z pravopisných nedostatkov sa však dosiaľ nekritizovalo nesprávne rozdeľovanie slov, hoci sa s ním často stretávame najmä na stránkach našej dennej tlače. Upozorníme tu na niektoré markantné prípady. Postupujeme pri tom podľa jednotlivých poučiek Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953.

V Pravidlách (str. 45) sa hovorí, že slabičné predpony oddeľujeme od slovného základu, a to aj vtedy, ak sa základ začína samohláskou a predpona sa končí spoluhláskou, napr. *ne-o-chvejný, ne-dbať, pod-istým, prie-zvisko* atď. Príkladov na nedodržiavanie tejto poučky možno uvádzať na desiatky. Napr. veľmi často sa stretávame s nesprávnym rozdeľovaním slova *obrana* a príbuzných slov. Niekoľko príkladov: ... *keď sa* ob-rana *Baníka zlepšila a podporovala svoj útok* ... (Československý šport 1954, 40, 4) — *„Nepriateľ" sa pripravuje v noci preraziť našou* ob-ranou. (Pravda 1955, 274 A, 5) —... *predmetom rokovania bolo plnenie dohody z r. 1953 o „vzájomnej pomoci a* ob-rane". (Smena 1955, 263, 2) — *Súhlasím zásadne s* ob-ranou *poézie.* (KŽ 1955,47,7) — *V úzkom* ob-rannom *národno-existenčnom boji nestačila na rozvíjanie ľudovej umeleckej tvorivosti.* (KŽ 1957, 9, 4) — Nemilo pôsobí, keď takúto chybu nachádzame dokonca na stránkach školskej gramatiky: *Medzinárodný sjazd* ob-rancov *mieru.* (J. Štolc, E. Pauliny, J. Ružička, Slovenská gramatika a sloh pre 1. ročník pedagogických škôl, Bratislava 1955, 88) — Rozdeľovanie „ob-rana", „ob-ranca" a pod. vzbudzuje v nás podozrenie, či si tu azda niekto nepredstavuje, že slovo *obrana* je odvodené od slova *rana* pomocou predpony *ob-*, ktorá sa ináč v našom jazyku vyskytuje. V skutočnosti v tomto slove ide o predponu *o-* a koreň *bran-*. Slovo *obrana* súvisí so slovesom *obrániť*. Malo by sa rozdeľovať *o-brana, o-branca, o-brániť* a pod. Pravidlá však neodporúčajú oddeľovať začiatočnú alebo koncovú slabiku, ak obsahuje len jednu samohlásku, napr. slová *ostať, oproti, akcia* sa obyčajne nerozdeľujú „o-stať, o-proti, akci-a" (porov. poučku na 46. str. Pravidiel). Podľa toho slová *obrana, obranca, obrániť, obraňovať* atď. rozdeľujeme správne len *obra-na, obran-ca, obrá-niť, obra-ňovať.*

Podobne zisťujeme nesprávne rozdeľovanie pri slovese *zomknúť sa,* ktoré sa ostatne v Pravidlách priamo uvádza medzi príkladmi na správne delenie (str. 45). Príklad nám tu poskytuje denník Práca: *Socialistické krajiny, ktoré sa* zom-kli *okolo Sovietskeho zväzu* (1957, 58, 3). S nesprávnym rozdeľovaním sa stretávame aj v iných prípadoch. Napr. *Posúdenie I. dielu Slovníka slovenského jazyka* ... vyz-nelo *celkove kladne.* (Večerník 1956, 1, 3) — *Ako* pot-vrdili *v Bielom dome, poslal* ... (Večerník 1956, 39, 1) — *V jednom* z pos-ledných *interview vyhlásil* ... (Večerník 1956, 34, 4) — ... *pripraviť* úst-redné *kúrenie* ... (Večerník 1956, 41, 2) — *Autor rozdelil* os-novu *práce na 3 časti.* (Naša veda 1956, 466) —

... *príležitosť* os-vedčiť *sa aj v zápase* I. ligy (Večerník 1956, 27, 4) — *Podľa zprávy novín* ... oz-námila *t. č. najlepšia rakúska zjazdárka Regina Schöpfová*... (Večerník 1956, 40, 4) — Oz-námila *preto Slovanu UNV, aby do Prešova necestoval.* (Večerník 1956, 55, 6) — *Avšak robotníci*... sa pres-vedčia, *že strana je zväzok prostých pracujúcich ľudí.* (Pravda 1956, 354 A, 2) — *Hoad sa* us-mial. (Československý šport 1956, 150, 5) — Pos-lanci *zložia poslanecký sľub.* (Smena 1957, 21, 2)

Uviedli sme tu len niekoľko príkladov; ich počet bolo by možné rozmnožiť, nie je to však potrebné. Už aj z týchto dokladov je zrejmé, že poučky Pravidiel slov. pravopisu sa tu porušujú. Pri výrobe časopisov, denníkov a pod. bude preto treba venovať zvýšenú pozornosť rozdeľovaniu slov.

Rozdeľovanie slov nepredstavuje „iba" pravopisnú otázku, ako by sa mohlo zdať na prvý pohľad. Nie je to čisto pravopisná otázka, ako nie je čisto pravopisnou otázkou napr. písanie čiarky. Ide tu o využitie znalostí o tvorení slov predponami a skladaním, ba aj o tvorení slov príponami.

Zvýšená pozornosť, ktorá sa dnes venuje vyučovaniu tvorenia slov príslušnými postupmi, nie je teda samoúčelná, ale má svoje opodstatnenie aj z hľadiska pravopisu.

L. Dvonč

Simenský — simentský — simentálsky? — Všetky tieto tri formy príd. mena toho istého významu sa používajú na označenie plemena hovädzieho dobytka dovezeného k nám zo Švajčiarska (nemecky sa tento dobytok volá *das Simmentaler Fleckvieh* alebo *das Simmentaler Rind).* V poslednom čase sa už síce hovorí u nás o slovenskom ráze simentálskeho dobytka, ba dokonca sa ozývajú aj hlasy, aby sa tento dobytok volal *slovenský žltostrakatý dobytok.* Keby sme však aj zaviedli takéto pomenovanie pre dobytok odchovaný z pôvodného švajčiarskeho, v terminológii by sme sa nijako nevyhli pomenovaniu pre švajčiarske plemeno. Je teda potrebné vybrať najsprávnejší tvar a ustáliť ho.

Ak sledujeme staršiu pôvodnú slovenskú poľnohospodársku literatúru, stretávame sa len s formou *simentálsky,* napr.: *rozdiel v dojivosti*... *dobytka simentálskeho* (J. Čamek, Chov hovädzieho dobytka na Slovensku, Naše hosp. zvieratá 1927, čís. 6, str. 64) — *u simentálskeho plemena* (Balara, Problém horského poľnohospodárstva, 1943, str. 45) — Ale aj novšie doklady ukazujú na podobu *simentálsky,* napr.: plemeno *simentálske* (L. Ďuriš, Chov dobytka na Slovensku, Náš chov, príl. Chovateľský pokrok 1947, str. 34) — *prvôstky simentálskej rasy* (Tome, Všeobecná zootechnika, 1951, str. 19) — *simentálsky býk* (Poľnohospodárska výstava v knihe, 1950, str. 175).

Naproti tomu nachádzame na stránkach Sborníka poľnohospodárskych vied SAV 1955 sústavne tvar „simentský" v článku L. Landaua Štúdium priemerného veku kráv na Slovensku..., str. 165—187, napr. „u kráv simentských", kým iní autori (J. Plesník, Š. Páleník) používajú sústavne tvar *simentálsky* (J. Plesník, Príprava dojníc na laktáciu a rozdojovanie, Sborník poľnohosp. vied SAV 1955, str. 107—156, Š. Páleník, Rýchlovýkrm mladých býčkov plemena simentálskeho..., Sborník ČsAZV XXVI, 1953, řada A, str. 1—16).

Podobu „simentský" si nemožno ináč vysvetliť len ako chybnú kontamináciu tvarov *simentálsky* a *simenský,* preto sa ňou osobitne zaoberať nebudeme.

Čo sa týka podoby „simenský", aj tú máme doloženú v odbornej literatúre:

„simenský dobytok" (Roľnícke noviny 1938) — „dobytok simenský" (Beneš, Chov zvierat, 1953, 136). Treba sa preto pozrieť na to, ako pomenovanie pre uvedené švajčiarske plemeno vzniklo: V údolí švajčiarskej rieky Simme (Simmen-Tal) sa vyšľachtilo plemeno hovädzieho dobytka, ktoré dostalo meno *das Simmentaler Fleckvieh.* Tento dobytok sa odtiaľ rozšíril a kupoval sa aj k nám pod menom *simentálsky.* Jeho pomenovanie má teda formu, zodpovedajúcu zásadám tvorenia prídavných mien príponou *-ský,* napr. *bratislavský, novomestský* atď., a teda aj *simentálsky,* pravda, meno rieky Simme sa prepísalo do slovenčiny foneticky s jedným „m". Zatiaľ tvar „simenský" je odvodzovaný iba od mena rieky, čo vecne nezodpovedá, lebo aj pri obdobnom pomenovaní *pinzgauský dobytok* sa názov tvorí od celej zloženiny *Pinzgau.* Nakoniec možno uviesť ešte jeden príklad, ktorým sa dá podoprieť správnosť prídavného mena *simentálsky.* Tiež zo Švajčiarska sa vyváža syr, známy pod menom *ementálsky* (der Emmentaler Käse), nie „emenský". Je tu rovnaký postup odvodzovania ako pri *simentálsky.*

Ako teda vidieť, niet dôvodu používať tvar „simenský", ale len *simentálsky,* od čoho sa odvodzuje aj názov bežný v chovateľskom slangu *simentálka* (krava plemena *simentálskeho*), ako je to doložené napr. u Tatarku a u Skalku.

J. Paška

Pincgavský — pinzgavský — pinzgauský? — Ani pri písaní pomenovania druhého najrozšírenejšieho plemena dobytka na Slovensku niet jednoty z hľadiska pravopisu. V odbornej literatúre sa najčastejšie používa podoba *pinzgavský,* kde je prvá časť *pinz-* prevzatá z nemeckého názvu *(das Pinzgauer Rind)* aj s pôvodným pravopisom, ale v druhej časti je už deformácia nemeckého *-gau* na *-ga* tým, že sa nepridáva náležitá prípona *-ský,* ale *-vský.* V poslednom čase však (pozri napr. v Sborníku poľnohosp. vied SAV 1955, str. 165—187) sa objavuje aj tvar „pincgavský", kde je foneticky prepísaná aj prvá časť. Ak sa však v slovenčine uplatňuje zásada, že pri cudzích, neposlovenčených zemepisných názvoch ponechávame pôvodný pravopis, treba sa tejto zásady pridržať aj v prídavnom mene *pinzgauský,* takže ho budeme tvoriť od názvu *Pinzgau* príponou *-ský.*

J. Paška

INDEX K XXII. ROČNÍKU SLOVENSKEJ REČI

Kurzívou sú vysádzané slová alebo časti slov, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z gramatického, výslovnostného, významového alebo štylistického hľadiska, a skratka *p.* (= pozri). Nesprávne tvary sú v úvodzovkách.

a—á výslovnosť 372
adverbializácia
  výrazov typu *boh vie, kto vie* 300—301
  typov *do videnia, na šťastie* 137—138
afixy pri odvodzovaní podstatných mien 130
akuzatív
  absolútny (tzv. a. vlastnosti) 177—182
    jeho substitúcia inštrumentálom 178—180 a nominatívom absolútnym 180—182
ale funkcie 51—52
alternácie
  samohláskové
    v kmeni pri tvorení príčastia minulého 209—212
    v koreni pri tvorení mien mláďat 310—312
    pri odvodzovaní substantív na *-ár/-iar* 128—129
  spoluhláskové
    v koreni pri tvorení mien mláďat 311—312
-án cudzia prípona mien osôb 354
anenský výslovnosť 372
-ár/-iar odvodzovanie slov od jednotlivých slovných druhov 282—286
artikulačná pauza, štylistické využitie v Mináčovej rozprávke Súd 45
ä výslovnosť neustálená 373
-ä prípona pri tvorení mien mláďat 310
Batizovce nejednotnosť výslovnosti 372
Bečka Josef V., Zvuková a citová stránka věty, recenzia 320—321
biť — bíjať, sémantika 238—239
bodka za dátumom 204
bohvie v zložených výrazoch 299—309
bratanec, bratranec význam 124—127, 363—365
bratanica význam 124—127, 363—365
Bratislava-Staré Mesto pravopis 138
byť
  význam existencie vo vetných konštrukciách 7
  plnovýznamové stavové 11, 12, 15
  pomocné, tzv. sponové, 13
  plnovýznamové a sponové 278—279
búsť nárečový infinitív k typu *za-budnúť* 229
celina výslovnosť 372
citoslovcia, citoslovce
  hodnotenie niektorých modálnych slov ako citosloviec 51
  označenie v Pravidlách 1953 48
  ale 52
  ešte 54
cmiter výslovnosť 372
čas p. slovesný čas
časti reči p. slovné druhy
častica, častice
  definícia 49—50
  ako slovný druh 49, 50, 54
  vo vzťahu k modálnym slovám 50—51, 54
  klasifikácia 50
  označenie niektorých slov v Pravidlách z r. 1953 ako častíc 47—49
  ale 51—52, *ešte* 53, *nevedno, neviem* pravopis 306, *po* 134, *za* 134, *priam, priamo* 169—174, *zo* 133
-ček, -čik, -čok v deminutívach 129—130
čeština
  jej udomácnenie a funkcie na Slovensku v XV.—XVI. stor. 316—317
  význam pri rozvoji spisovnej slovenčiny 332
číslovky
  základné
    zložené s *-tisíc, milión* a *miliarda* (skloňovanie) 336
    spojenia *dva, tri, štyri* so *sto* a *tisíc* 55, 57
  neurčité, skloňovanie 336
  radové
    pravopis 337
    typu *dvojstý — dvestý*, odvodzovanie od základných 56—57
  zlomkové výrazy 337—338
  derivácia od nich 55—58
  tvorenie zložením 55—58
dejiny spisovného jazyka
  definícia 330
  úloha 327
  vnútorné a vonkajšie 327—328
  základná metóda (filologická) 333
demikát výslovnosť 372
deminutíva
  formálne 359—363
    látkového pomenovania 359—362
    časových úsekov, miery a váhy 359—362
    ich emocionalita a jej označenie v slovníku 359—362
  sekundárne, označenie v slovníku 362
  na *-ček, -čik, -čok, -šik,*

-šok, -žik, -žok 129—130
deptať výslovnosť 372
dereš výslovnosť 372
derivácia p. odvodzovanie
dever výslovnosť 372
dialektológia historická spojitosť s historickou gramatikou 329, 333
diviť sa niekomu väzba 201—202
dobiť — dobíjať sémantika 235, 237
dobyť — dobývať/dobýjať sémantika 226—233, 235—241, 247
doplnok
v staršom chápaní pri slovese *byť* 270
viacnásobný 194
vyjadrený absolútnym akuzatívom, inštrumentálom alebo nominatívom 179—182
do videnia pravopis 137—138
družstevný výslovnosť 272
dve- v zložených slovách 55—58
dvesto — dvojstý, dvojstovka, tvorenie zložením tohto typu 55—58
dvestovka, dvojstovkár/dvestovkár významy 56—58
dvoj- v zložených slovách 55—58
dvojhlásky v slovenčine, výslovnosť 373
e — é výslovnosť 372
-ec v menách osôb 335
Elena výslovnosť 372
-ér cudzia prípona mien osôb 354
ešte funkcia a význam 52—54
etymológia
melký 112
náramne, náramný 176
ramať 176
ramenitý, ramenite 174—176
galiba výslovnosť 372
geleta výslovnosť 372
genitív
ako podmet v istom type dvojčlenných viet 5—19
vyjadrený podstatným menom alebo zámenom 5—9
vo vetách s kladnými alebo záporovými slovesami existencie alebo výskytu v prísudku 13—19
v bezpodmetových vetách 5—6
záporový 5, 6, 19
partitívny, tiež partitív alebo numeratív 9, 11, 14, 19
posesívny, nesprávne preložený do slovenčiny 184
singuláru
pri podstatných menách na *-mer* 336
pri osobných menách *Anča, Taňa* ap. 336
plurálu
pri slovách *jedlo, jutro* 336
pri podstatných menách na *-ovňa* 336
gramatika
slovenčiny po taliansky, recenzia 260—262
jej teória a metódy opisná synchrónna 263 historická 329
harmonika výslovnosť 372
Hečko František, O starom a novom kosení a mlátení, štylistický rozbor fejtónu 69—85
hláskoslovie
hláskoslovné javy
využitie alternácií pri odvodzovaní 209—212, 310—312
v pravopisnej príručke 59—60
nárečia Pohorelej 368—370
hnúť sa tvar minulého času 140
homonymita slov s povahou rozličných slovných druhov 54
hora ako termín 63
Horák Gejza, Nárečie Pohorelej, recenzia 368—372
Horecký Ján, Základy slovenskej odbornej terminológie, recenzia 61—64
Charta Spojených národov pravopis 286
cholera výslovnosť 372
„chural" 66—67
i — í výslovnosť 372
ia výslovnosť 372
-iar p. *-ár/iar*
ie výslovnosť 372
infinitív
jeho vývin v typoch *dobyť* a *zabudnúť* v porovnaní so slovanskými jazykmi 227—279
-ik, -ika prípony v cudzích slovách 354
inštrumentál spôsobový ako substitút absolútneho akuzatívu 178—180
interpunkcia
artikulačná pauza u Mináča 45
bodka za dátumom 204
v praktickej príručke slovenského pravopisu 59
spojovník 20—39
-ista cudzia prípona mien osôb 354
jazyk
jeho systémovosť 327
jeho vedecký výskum 263—264
jeho vývin
spojitosť s vývinom spoločnosti 327—328
vnútorných zákonov 327, 328
vzhľadom na nárečia 331
vzhľadom na iné spisovné jazyky 331—332
národný 328
celonárodný (ľudový) 328
spisovný
norma, definícia 4, 331
uplatnenie 3

pestovanie a nivelizovanie 4 a jeho dejiny 327—334
rozdiel od ľudového jazyka 328
vznik 332—333
spojitosť s hovorovým 333
štylistická diferenciácia 333
kultúrny, pojem 332—333
hovorový, spojitosť so spisovným 333
jazykoveda
základné otázky v dnešnej teórii 263—264
opisná gramatika 263
význam historického štúdia 263
jazykový vývin 263
slovo a veta 263
sloveso 263
tvorenie slov 263
lexikológia a lexikografia 263
synchrónia a diachrónia 265, 327
teória komunikácie 264
Jazykovedné štúdie I. Spisovný jazyk, recenzia 128—135, 191—200
jednotlivec — jednotlivkyňa 323—324
je pravda, „je pravdou" 338
Jílek František, Česká sémantika, recenzia 135—137
Juhoslávčan, juhoslávsky význam 259
Juhoslovan, juhoslovanský význam 251—259
južnoslovanský, južný slovanský význam 256—259
kamenouhoľný pravopis 204
kategória neurčitosti v slovenčine, pojem a štylistické využitie 199—200
katolík výslovnosť 372
kmeň
neurčitkový pri tvorení činného príčastia minulého 208—210
pôvodný prézentný a infinitívny slovies typu *dobyť* a *zabudnúť* v slovanských jazykoch 227—228
koreň
praslovanský *by-*, resp. *bǫd-* pri predponových slovesách 226
kmeňoslovie p. tvorenie slov
kompozitá p. zložené slová
ktovie v zložených výrazoch 299—309
kvantita
pri odvodzovaní substantív na *-ár/-iar* 128—129
pri tvorení mien mláďat 310—312
pri tvorení príčastia minulého 209—212
les ako termín 63
lexikológia a lexikografia, teória
systém v slovníku 263
lexikálno-sémantická výstavba hesla v slovníku 263
dvojjazyčný slovník 263
označovanie expresivity v slovníku 263
homonymia v slovníku 263
emocionalita a označenie deminutív v slovníku 362
motivovanosť a nemotivovanosť pomenovania 265
Liška Jozef, Rotacizmus (o chybnej výslovnosti hlásky *r* a jej náprave), recenzia 313—315
liter výslovnosť 372
logopédia
náprava rotacizmu 314—315
ľudová reč, štylistické využitie na charakteristiku osôb a prostredia
u Mináča 44
v liste z Kukučínových Mladých liet 199
plurálu úcty 87—102
absolútneho akuzatívu a nominatívu 181—182
predminulého času 342, 352
Martin osobné a miestne meno, výslovnosť 372
mať
dva základné významy 192—193
spojené s plnovýznamovým slovesom prostredníctvom zámen a príslovkiek 191—192
„medžlis" 66—67
melčina, melký slovenský význam v porovnaní s inoslovanskými 103—121
melknúť, zmelknúť správny význam 107, 109, 110
melódia v opytovacích vetách 197—198
základný formálny príznak zisťovacích viet (vysoký tón) 197
motivovanosť vysokého tónu 197
mená osôb
vyjadrujúce činnosť 352, 354
príslušnosť 352, 355—357
mestečko výslovnosť 372
mešťan, meštiak rozlišovanie významov 189—192
mezanín nejednotnosť výslovnosti 372
Mináč Vladimír, štýl v rozprávke Súd 39—46
minister výslovnosť 372
miništrant výslovnosť 372
modálne slová
ich pomer k iným slovným druhom 50—51
vo vzťahu k časticiam 50—51
k príslovkám 50—51
morfológia
tvorenie slovesných tvarov
minulého času v type *starnúť* 140

činného príčastia minulého 208—213
s použitím pomocného slovesa 269
podstatných mien p. skloňovanie
flexia v nárečí Pohorelej 371
mrcha nesklonné adjektívum 249
nábrežie typ zloženého slova 143
nabyť — nabývať sémantika 227
nadísť výslovnosť 372
nadobudnúť — nadobúdať sémantika 227, 240
vývin tvaru 231
náramne, náramný etymológia a význam 176
nárečia, nárečie
prechodné a miešané 371 372
miestne a sociálne 328
ako základ vzniku spisovného jazyka 332
vývin 328, 331
Pohorelej, recenzia 368—372
východoslovenské
v šarišských piesňach 64—66
na šťastie pravopis 137—138
neodbitný a *neodbytný* významy 243, 244, 245, 247
neter význam 363, 126
nit, nitovať výslovnosť 372
no spojka a častica, štylistické využitie
nominatív
jeho úloha v dvojčlenných vetách 5
ako korelát absolútneho akuzatívu 180—183
norma p. jazyk spisovný
numeratív p. genitív partitívny
o — ó výslovnosť 372
o- slovesná predpona 147, 149
obdivovať niekoho, „obdivovať sa niečomu“ 201—202
obrana, obranca, obrániť, obraňovať správne rozdeľovanie 374
ubudnúť význam 227
obyvateľské mená typu *Viedenčania,* „Viedenskí“ 139
odbaviť — odbavovať sémantika 242
odbiť — odbíjať sémantika 241—245
odbudnúť — odbúdať sémantika 227, 231, 241, 242
odbyť — odbývať sémantika 229, 241—245, 247
odvodzovanie
mien osôb 352—358
na *-ár/-iar* od jednotlivých slovných druhov 282—286
zložených slov od číslovíek 55—58
expresíva na *-ot* 67—68
mien rodinných príslušníkov na *-ovci,* na „-oví“ 336
-onár cudzia prípona mien osôb 354
onikanie
rozlíšenie od plurálu úcty 86
štylistické využitie 95
opatera výslovnosť 272
opaterník výslovnosť 272
„opilý“, *opitý* 139—140
opytovacia veta p. veta opytovacia
Organizácia Spojených národov pravopis 268
ortoepia
komisionálna kodifikácia výslovnosti slovenských samohlások a dvojhlások 372
výnimky vo výslovnosti skupín *d, t, n, l + e, i/í* 372
náprava rotacizmu 313—315
v praktickej príručke slovenského pravopisu 60
-ovci, „-oví“ 336
pád, pády
všeobecný význam 193
panenský výslovnosť 372
parlament ekvivalent viacslovných cudzích názvov 66—67
partikuly p. častice
partitív p. partitívny genitív
pijatika výslovnosť 372
„pincgavský“ — „pinzgavský“ — *pinzgauský* 376
plurál úcty
definícia 86
štylistické využitie u Kukučína 86—102
plytký, plytčina sémantika 103—121
po v spojeniach s číslovkou 134
*po-*slovesná predpona 146, 148, 149
pobudnúť — pobúdať sémantika 227, 233—235
pobyť — pobývať sémantika 227, 233—235
podísť výslovnosť 372
polopredpona, charakteristika pojmu 143
podmet
gramatický 8
v genitíve 5—19
partitívny 9
menný a zámenný 5
viacnásobný 194
podstatné meno
tvorenie
mien osôb 352—357
mien mláďat 310—312
obyvateľských mien typu *Viedenčan* 139
deminutív 129—130, 359—363
skloňovanie p. tam
pomocné sloveso p. sloveso
poveterný výslovnosť 372
pravopis
úpravy v Pravidlách z r. 1957 334—341
výrazov typu *bohvie, ktovie* 299—309
veľké písmená p. tam
interpunkcia p. tam
rozdeľovanie slov p. tam
jednotlivých slov: *kame-*

nouhoľný 204, s príponou *-ún* 336
Praktická príručka slovenského pravopisu, recenzia 58—61
pre-slovesná predpona 148
predikatív
neosobný *je, sú, jest, niet* 7
predísť výslovnosť 372
predložka, predložky
vo vzťahu k predpone 142
v v type *v ósmej, v ôsti, v škole* 335, 373
kritika delenia slovenských predložiek u Orlovského 133—135
predmet
v jednoduchých a bezpredložkových pádoch (pri zvratných a nezvratných slovesách) 193
vo vzťahu k pomocným slovesám 270
viacnásobný 194
a príslovkové určenie 193
predpona, predpony
gramatická funkcia 142
vo vzťahu k predložke 142
slovesné
tvorenie slovies pomocou nich 141—151
ich význam 151—155
čisto vidové a s istým lexikálnym významom 148, 150
ot- (slovanská), *at-* (baltská) 318
roz- 146, 147
prechodník p. slovesné tvary
prechyľovanie
ženské priezviská od typov *Sadoveanu, Jirků, Matejovie* 335—336
preklady do slovenčiny
beletrie
z nemčiny Goetheho 183—190
z maďarčiny Jókaiho 286—298
spevoherných libriet 156—167
jazyková správnosť 156—158
ľubozvučnosť 159—160
organizácia dĺžok slabík a nôt 161—166
ekvivalenty osobných (krstných) mien 186
pri- slovesná predpona 145
priam, priamo, častica a príslovka 169—174
pribudnúť — pribúdať sémantika a vývin 227, 231, 232
príčastie
činné
prítomné: vyjadrujúce súčasnosť 219, typu *volajúci* 221—222
minulé: typu *zavolavší* 221—222, v spojitosti s podstatným menom 213, jeho potreba 220—225, význam 213—220, tvorenie 208—213, syntaktické využitie 213—225
trpné
minulé: typu *volaný* 221—222, rozdiel od činného 221
priezviská ženské, ich tvorenie od mien typu *Oltenau, Matejovie, Jirků* 335—336
priľnúť tvorenie minulého času 140
prípona
substantívna
všeobecne 130—131
pri menách osôb 352—355, 354
pri menách mláďat 310
pri deminutívach 129—130
-ár/-iar 128—129
slovesná
pri činnom príčastí minulom *-vší, -všia, -všie* 207—212
príslovka, príslovky
pomer k modálnym slovám 50—51
vetné typu *bohvie, ktovie* 299—300
zámenné tvorené časticou *bohvie* a *ktovie* 303—306
v spojení s minulým časom 347
miery v rámci prísudku 12
označenie v Pravidlách 1953 47—48
ešte 52, *priam, priamo* 168—174, *rád* (atributívna a okolnostná) 131—132
príslovkové výrazy *ešte len ešte, ešte-ešte, ešte ta* 53
príslovkové určenie
viacnásobné 194
a predmet 193
prístavok
kvantitatívny 10
viacnásobný 194—195
menný s vlastným menom 248
štylistické využitie u Mináča 45
prívlastok
sklonný, ako titul a pod. 248
nesklonný
San a *don* 248—249
mrcha 249
r chybná výslovnosť a jej náprava 313—315
rád syntaktické využitie 131—133
ramať etymológia 176
ramenite-ramenitý význam a etymológia 174—176
reč
autorská
s plurálom úcty 90
postáv
v Mináčovej rozprávke Súd 43—46
priama a vnútorná pri pluráli úcty 89—90
ľudová p. tam
roz- slovesná predpona 146, 147
rotacizmus v slovenčine a jeho náprava 314—315

rytmický zákon
porušenie pri tvaroch činného príčastia minulého 210, 212
výslovnosť dvoch dĺžok v type *básní* 372
s-/z- slovesná predpona 146—147
sémantika
teória 135—137
významové kritérium pri oddeľovaní morfém 130—131
významový vzťah prípony k slovotvornému základu slovies 354
predponové slovesá od základov *bud-* a *by-* 226—247
melký, melčina 103—121
príbuzenské názvy 124—127, 363—365
druhy slovných spojení so spojovníkom 20—39
sesternica, sestrenica význam 363—365, 124—127
sestrenec význam 126
„simenský" — „simentský" — *simentálsky* 375—376
skladba p. syntax
skloňovanie
podstatných mien
2. p. jedn. č. osobných mien typu *Anča* 336, zakončených na *-mer* 336
2. p. mn. č. slov na *-ovňa* 336, slov *jedlo, jutro* 336
maďarských mien typu *Nagy, Arany, Király,* 336
číslovieok 336
činného príčastia minulého 312
menných prívlastkov 248—251
„slanička", „slánka" *soľnička* 267
slavistika
konferencia o historicko-porovnávacom štúdiu slovanských jazykov 264—265
časopis Zeitschrift für Slawistik 318—319
slovenčina a slovanské jazyky 319
slovenské tvary a významy v porovnaní s inoslovanskými pri slovách *melký, melčina* 103—121, pri slovesách od základu *by-* a *bud-* 226—248
slovacikum ako termín 366—367
slovakizmy v staročeských pamiatkach 319
slovenčina
postavenie medzi slovanskými jazykmi 319
spisovná
jej výskum v štúdiách 128—135, 191—200
vplyv češtiny na jej formovanie 332
v prekladoch p. tam
slovenikum ,slovákum, slovacikum 366—367
slovesné tvary
infinitív p. tam
minulý čas od *starnúť* 140, 338 a *hnúť, prilnúť, usnúť* 140
prechodníky
typu *zavolavší* (tvorenie a syntaktické využitie) 206, 215—222
typu *zavolajúc* 180, 222
príčastie
činné: prítomné 219, 221—222 a minulé 208—225
trpné minulé 221—225
prézent slovies typu *dobyť* a *zabudnúť* v slovanských jazykoch 227—229
rozkazovací spôsob slovies na *-stiť, -štiť* a *-zdiť, -ždiť* 338
od *byť*, archaické *jest, jesto* 12, záporové *niet, nieto, nebolo, nebude* 15
slovesný čas
základný 218—220
pomerný čiže druhotný 218—220, 344—347
predminulý (dávnominulý) 342—351
definícia 343, 350
používanie 343, 350
funkcia (štylistická) 342, 343, 350—351
rozdielnosť od minulého času 344—345
a kondicionál 350—351
historický prézent 343—344
slovesný dej
hlavný a vedľajší
pri väzbe s činným príčastím minulým a prechodníkom 213—220
v súvetiach s predminulým časom 343—344
a činiteľ deja 213—215
opakovaný, vyjadrený predminulým časom 348
slovesný vid
pri predponových slovesách, všeobecne 148—151
jeho tvorenie pri predponových slovesách s koreňmi *by-, bud-* 226
dokonavé slovesá ako základ predminulého času 246—247, príčastia minulého činného 349—350
nedokonavé slovesá ako základ príčastia minulého činného 208—212
perfektivizácia predponou 144—145
obojvidové slovesá 145, 149, 151
sloveso, slovesá
definícia významu 272—273
syntaktická platnosť 272
rekcia 264
obdivovať niekoho, divit sa niekomu 201—202

slovies v próze Ľ. Ondrejova 193
pomocné
v syntaxi 269—281
v morfológii 269
sponové
definícia a význam 278
sémantický okruh jednotlivých skupín 279—280
predponové
tvorenie a významové členenie v slovenčine 141—155
skupina s koreňmi *by-* a *bud-* 226—247
s niekoľkými predponami 149
zložené 143
pohybové 151
mať v istej konštrukcii 191—193
byť rozličné funkcie 7—13, 278
prestať v spojení s infinitívom 274—275
slovné druhy
historicko-porovnávacie štúdium 265
syntaktické kritérium pri určovaní 131
ako základ pre odvodzovanie substantív príponou *-ár/-iar* 282—286
slovná zásoba
vývin v nej 331
slovné spojenia so spojovníkom
klasifikácia, významy a pravopis 20—39
Bratislava — Staré Mesto 138, *Bratislava — Nové Mesto, Poprad — Tatry* 335
slovník
doplnky k slovníku Pravidiel z r. 1953 338—340
slovo, slová
význam slova 136
a veta 263
jeho ľubozvučnosť vo vzťahu k spevu 159
tvorenie slov p. tam
expresívne
formou deminutíva 359—363
na *-ot* 67—68
deminutíva p. tam
zložené 142—143
s *bohvie, ktovie* 299—309
s číslovkami *dvoj-, troj-, štvor-* 55—58
ako základ pri tvorení mien osôb 355
tzv. vonkajšie 356
pri tvorení predponových slovies 141
neohybné
povaha a funkcia 51
označenie v Pravidlách 1953 47—49
odvodené (tzv. vonkajšie zloženiny) 356
modálne p. modálne slová
s povahou rozličných slovných druhov 54
hybridné 353
správne rozdeľovanie v slovenčine 374—375
soľnička, „slanička“, „slánka“ 267
spev a jazyk
prekladanie spevoherných libriet 156—167
organizácia dĺžok slabík a nôt 161—166
spojka, spojky
označenie v Pravidlách z r. 1953 48
ale 51, *ešte* 54, *no* štylistické využitie 185—186
spovedelnica výslovnosť 272
splytčieť, splytčovať sa používanie a význam 110
starnúť v tvare minulého času 140, 338
substantívum p. podstatné meno
synovec význam 126, 363—365
syntagmatické vzťahy
vo vetách s činným príčastím minulým 213—215
determinatívna recipročná syntagma 276, 278, 281
syntaktické konštrukcie
absolútny akuzatív 177—182
spôsobový inštrumentál 177—180
vetné pričlenenie 195—197
viacnásobný vetný člen 194—195
modálne (*bolo* + infinitív) 84
podmienková s infinitívom 85
so slovesom *mať* 191—193
syntaktické vzťahy
základné 320
polovetná väzba s činným príčastím minulým 223—224
prechodníková väzba a väzba s činným príčastím minulým 215
syntax
teória syntaxe pri dnešnom výskume jazykov 263, pri výskume slovanských jazykov 265
syntaktické vzťahy p. tam
syntaktické konštrukcie p. tam
využitie syntaktických prostriedkov vo fejtóne Fr. Hečku 84—85
svedectvo výslovnosť 272
-šik, -šok prípony 129—130
Šmilauer Vladimír, Novočeská skladba, obecná část, recenzia 320—321
študentstvo výslovnosť 372
štýl
umelecký 39
hovorový 333
vznik a vývin v spisovnom jazyku 333
ako termín: *jedinečný, osobitný, individuálny, osobný štýl* 122—124
štylistický rozbor
fejtónu Fr. Hečku 69—85

rozprávky V. Mináča 39—46
ľudového listu z Kukučínových Mladých liet 199
prekladov p. tam
štylistické prostriedky
plurál úcty ako charakteristika spoločenských skupín 88—102
onikanie ako charakterizačný prostriedok 95
v próze V. Mináča 39—46
v próze Fr. Hečku 69—85
štylistika
kategória neurčitosti ako štylistický jav 109—200
zvuková a citová stránka vety 320—321
historická, jej predmet a úlohy 333
štvor-, „štyr-" ako komponenty zložených slov 55—58
taliga výslovnosť 372
Tatarka Dominik, používanie slov so spojovníkom v próze 20—39
temian a *tymian* 201
teória komunikácie 264
temer výslovnosť 372
teraz výslovnosť 372
terč výslovnosť 372
terem výslovnosť 372
termín, termíny
definícia, vlastnosti, využitie 62—63
presnosť a jednoznačnosť 123
jedinečný, osobitný, individuálny, osobný štýl 122—124; *Juhoslovan, juhoslovanský* 251—259; *slovenikum, slovákum, slovacikum* 366—367
terminológia
vývin slovenskej terminológie 61—62
Základy slovenskej odbornej terminológie, recenzia 61—64
texty
správny prepis
šarišských piesní 64—66
slovenských listov a listín z XV. a XVI. storočia 316—318
Tisa výslovnosť 372
Tisovec výslovnosť 373
troj- v zložených slovách 55—58
tvaroslovie p. morfológia
tvorenie slov
teória tvorenia slov 263
základné pojmy: slovesný model 142—145, pomenovací základ a afixy 130—131
podstatných mien od podstatných mien p. tam
na *-ár/-iar* od všetkých druhov slov 128—129
slovies predponami 141—155
u- slovesná predpona 146, 148, 149
ubudnúť — ubúdať sémantika 241
ubyť — ubudnúť, ubývať — ubúdať sémantika a vývin formy 232
univerzálny, všeobecný, „všeobsiahly" 202—204
uo výslovnosť 373
usnúť tvar minulého času 140
ustálené spojenia so spojovníkom 38
v vokalizovaná predložka a splývavá výslovnosť 335, 373
veľké písmená
nové úpravy a doplnky v Pravidlách z r. 1957 335
vo výrazoch
Bratislava — Staré Mesto 138
Charta Spojených národov 268
Organizácia Spojených národov 268
vetné pričlenenie ako syntakticko-štylistický jav 195—197
veta, vety
základné triedenie 320
a slovo 263
jednočlenná
slovesná 7—8, doplnková 181
dvojčlenná
s podmetom v genitíve 8—17
vzťažná prívlastková 214
uvádzacia 224—225
opytovacia
jej druhy 197—198
štylistické využitie 41—42
prípustková s časticou *priam* 171—172
vedľajšia prívlastková 223
pričlenená 196
vložená v rozprávke V. Mináča 46
Zvuková a citová stránka věty, recenzia 320—321
vetný člen
viacnásobný, pojem a triedenie 194—195
pričlenený 196
zložený 270
vytýčený, v rozprávke Súd 45
vid p. slovesný vid
vínečko výslovnosť 372
Viedenčania, „Viedenskí" 139
vlastné mená
tvorenie ženských priezvisk od typov *Sadoveanu, Jirků, Matejovie* 336
tvorenie mien rodinných príslušníkov 336
skloňovanie maďarských priezvisk typu *Nagy* 336
skloňovanie typu *Anča* 336
vrava — vravot sémantika a derivácia 67—68
„všeobsiahly", *všeobecný* 202—204
všetečný výslovnosť 372
vy- slovesná predpona 145, 147, 149

vybudnúť význam 227
výtečný výslovnosť 372
za častica 134
zabudnúť — zabúdať sémantika a formálny vývin 227, 231, 232, 233
zabyť — zabývať sémantika a formálny vývin 231—232
zámeno, zámená
neurčité s časticou *bohvie* a *ktovie* 303—306
čo a *kto* v istej konštrukcii so slovesom *mať* 192
Zauner Alfonz, Praktická príručka slovenského pravopisu, recenzia 58—61
zbudnúť — (zbúdať) sémantika 227, 245, 246
zbyť — zbývať sémantika 227
zbytočný 230
zbytok, zvyšok 227, 246, 247
zdrobneniny p. deminutíva
združené pomenovania so spojovníkom 38
ako slovotvorný základ pri tvorení mien osôb 356—358
Zeitschrift für Slawistik, recenzia 318—320
zo častica 133
zvýšiť — zvyšovať sémantika 245, 247
že (= ako) porovnávacie slovko 266—267
žatevný výslovnosť 372
-žik, -žok prípony 129—130

Š. Vragaš